

TARI LUJZA

Mátray Gábor, a népzene kutató

E dolgozatban Mátray Gábornak, a 19. század sokoldalú személyiségének a 20. századi népzene kutatás felé előremutató vokális népzenei és népihangszer-kutatásait vizsgáljuk. A magyar nemzeti zenéhez kapcsolódó alkotó és kutató tevékenységére csak érintőlegesen térünk ki.

A háttér

A nemzeti egység megteremtésére és a Habsburg háztól való függetlenségre törekvő 18. század végi nemzeti mozgalmaknak szoros tartozéka volt a zene, elsősorban a maga korában „nemzetiként”, utóbb „verbunkosként” megnevezett új magyar zenei stílus, mely a 18. század utolsó harmadától egyre szélesedve, a magyar nyelvi- és irodalmi törekvések mellett hangsúlyos szerepet kapott a nemzetépítés politikai színterén is. Részben ez az új magyar zene, részben saját falusi környezetének zenéje vette körül az ifjú Rothkrepf (1837-től Mátray) Gábort (*1797 nov. 23. Nagykáta †1875 júl. 17.). Gyermek- és fiataalkori falusi megfigyeléseinek némelyikét később írásba foglalta. Ezek ugyan még nem minden esetben a modern tudományosság szintjén álló feljegyzések, ám egyszerre tanúsítják Mátray igényességét, rendszerező hajlamát, tudományos pontosságra való törekvését, és kirajzolják a zenetudomány fejlődésének, azon belül a népzenetudomány kialakulásának folyamatát.¹

Mátray jártas volt az egyházzeneben, zenei tudását pedig az európai műzenével alapozta meg. Gyermekkorában a zenetanuláshoz még nem álltak rendelkezésre zenei

¹ „Mátray egész működésére rányomja bélyegét a rendszerezés. Ez tűnik ki zenetörténetének bibliográfiáiból, egyéb zenetudományi munkáiból, a Regélő-Honművész rovataiból...”, jelzi több, nem zenei témát is idesorolva Várnai Péter, „Egy magyar muzsikás a reformkorban”, in Mátray Gábor, *A Muzsikának Közöséges Története és egyéb írások*, válogatta, sajtó alá rendezte Gábry György (Budapest: Magvető, 1984), 463. Várnai rávilágít arra is, hogy Mátrayt tekinthetjük a szakszerű muzikológia megalapozójának, uo., 534.

intézmények, melyek hiányán majd éppen ő igyekszik változtatni a Pestbudai Hangászegyleti Énekiskola (1839–1840), illetve Pestbudai Hangászegyleti Zenede (1851) végül Nemzeti Zenede (1867) néven megnyitott intézmény igazgatójaként és tanáraként.² Az arisztokrácián kívül – mely társadalmi rétegnél hagyománya volt a házitánító és zenemester alkalmazásának – főleg a polgárosodottabb németajkú lakosság áldozott a zenetanulásra. Mátray Gábor így írt erről: „A Német helységekből majd minden Mester érti a muzsikát, tanítja is arra a gyermekeket s az értelmesebb helybélieket annyira, hogy ezekkel muzsikális Isteni tiszteletet is adathat nagyobb innepeken.”³ A hazai németek körében gyakran családon belül folyt a zenetanítás.⁴ A zenére fogékony fiút is a „hungarus-tudatú”⁵ édesapa, Rothkrepf József kántortanító tanította zongorázni. Az 1804-ben Pestre került apa, Pest város tanítója és orgonistája, annak a magyarosodás útján járó német polgárnak a példája, aki „már tanulmányévei és vidéki működése folyamán erősen közeledhetett a magyarsághoz”, s amikor „belvárosi kántortanító lett, már kizárólag magyar nyelven tanított és több mint harmincéves működése alatt rengeteg német polgárgyereket nevelt magyarságnak. Bizonyos, hogy benne is erős volt a társadalmi emelkedés vágya.” – írta róla Pukánszky Béla, a folyamat sikerét azzal igazolva, hogy Rothkrepf József fiából az 1830-as évekre már a magyar zene egyik vezéregyénisége lett.⁶ Minden bizonnyal magyarrá vált Rothkrepf Gábor öccse is, aki uradalmi orvos lett Fóton gróf Károlyi Istvánnál.⁷

A fiatal Rothkrepf, miközben írásait az európai műveltség szellemisége hatja át, magyaros darabok komponálásán kívül íásaiban is szükségét érezte magyarsága kinyilvánításának. 1832-ben a következőkről tudósít a Társalkodó című lapban:

„Paraszt – táncz Párisban [...] Valamint ez előtt 3 esztendővel, így az idén is magyar táncz elevenítette ő excellentiájok a' gróf Appony Antal cs. Kir. Nagykövet és követné által adott estvéli multságok' egyikét. Különböztek mindazonáltal abban, hogy Februarius' 9kén 1829 a' tánczoló kar úri magyar ruhában tündöklött, Martius' 4-én 1832 pedig ünneplő paraszt

² *A Nemzeti Zenede*, szerk. Tari Lujza, Sz. Farkas Márta (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, 2005). (Ebben lásd Tari Lujza, „A Hangászegyleti Zenede (1839–1867)” és „Nemzeti Zenede (1867–1890)”, 11–73.

³ Mátray Gábor, „Újabb muzsika – Magyar muzsika története” című fejezet „Magyar Egyházi Muzsika” alfejezete in uő., *A Muzsikának Közönséges Története...*, 122. Hasonló adatok vannak a Szabadkán 1800-tól regens choriként működő Arnold Györgyről. Ottani zenekarában olyan kevés zenész volt, hogy 1805-től 1814-ig zenekarának feltöltésére „tizenkét fiút ingyen tanított zenére”. Isov Kálmán, *Arnold György* (Budapest: Pesti Könyvnyomda RT, 1908), 6.

⁴ Részben a hazai németek, illetve a 18–19. sz. fordulóján Magyarországra telepedett német anyanyelvűek közül kerültek ki azok a házakhoz járó zenetanárok, akikre a magyar polgári rétegek körében is igény támadt. Egy Jakab Lettner nevű, Graz-ból Pestre került osztrák zenész hazai zenei életben való működéséről (többek közt zenetanárként) lásd Isov Kálmán, „Egy pesti zenész feljegyzései 1796–1800-ig”, in *Tanulmányok Budapest múltjából II.* (Budapest Székesfehérváros, 1933), 182–183.

⁵ Miskolczy Ambrus, „A »hungarus-tudat« a polgári-nemzeti átalakulás sodrában”, in *Magyar kisebbség* 17 (2012/3): 163–204.

⁶ Pukánszky Béla, *Német polgárság magyar földön* Budapest, 1940 (Budapest: Lucidus Kiadó, 2000), lásd http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/nemet_polgarsag_magyar_foldon/

⁷ Lásd Mátray 1854-ben írt levelét, Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 478.

öltözetben. A' társaság ez idén tizenkét deli párból szövetkezett össze.... A' muzsika Bihari' és Rothkrepf' magyar notáiból volt kivéve...”⁸

Sajnos nem tudjuk, melyik kompozíciójára táncoltak Párizsban, miként nem ismerjük a Vörösmarty Mihály *Árpád ébredése* című művéhez írt kísérőzenéjét sem, mely a Pesti Magyar Színház 1837. augusztus 22-i megnyitására készült és a színház karnagyává frissen kinevezett szerző vezényletével hangzott el. Rothkrepf (és testvére) a színház megnyitásakor már a magyar kulturális élet számos területén szerzett ismertséget és elismertséget. Ekkor magyarosította nevét Mátrayra.

Mátrayról a *Vasárnapi Ujságban* a Nemzeti Zenedével, zenei kiadványokkal és a Nemzeti Múzeummal kapcsolatos korábbi hírközléseket követően 1860-ban egy zenei-irodalmi és muzeológiai munkásságát méltató írás jelent meg.⁹ Ennek pontos életrajzi adatai minden bizonnyal közvetlenül Mátraytól származnak. Mátray halála után Bartalus István az MTA tudós tagsága előtti búcsúbeszédében elmondta, hogy Mátray évtizeddel korábban átadta az akadémiai levéltár számára az 1841. augusztus 10. keltezéssel megírt önéletrajzát.¹⁰ Ebben a Pestre költözésüket követő zenei tanulmányairól is írt:

„Kedvező zenetehetségeim már kised koromban kezdettek mutatkozni. Atyám utmutatása mellett kezdém azokat gyakorolni klaviron. 1808-ban külön tanítót fogadtam, kinek segédelmét azonban csak hat hónapig éldelem. Ezután önmagam tökélyesítém magamat a klavirjátszásban. A nevezett év őszén az ájtatos iskolák igazgatója (Aigl Glycer) ugyanez intézeti zeneiskolába vezetett, s itt az éneklésre ingyen taníttatott. Itt nyerém tulajdonképen hangászati műveltségemet mind az éneklés, mind egyéb hangműszerek [hangszerek], s általán a zenészet ismeretében, melyet később a general bassus tanulása tökélyesített.”¹¹

Mátray életrajzából ismert, hogy jogi tanulmányok után nevelősködéssel kezdte pályáját. 1816–1817-ig Prónay Simon báró László nevű fiának volt a nevelője, 1817–1830-ig pedig Széchenyi Lajos gróf családjánál működött Bécsben, ahol zenében, irodalomban neki magának is módja volt művelődni, s a házi színielőadásokon a színészzel is megismerkedhetett.¹²

⁸ Társalkodó, 27, 105. [Pest, 1832 ápr. 1.].

⁹ Vasárnapi Ujság 7 (1860/33, augusztus 12.) 393–394, lásd http://epa.oszk.hu/00000/00030/00337/pdf/VU-1860_07_33_08_12. Mátrayval kapcsolatos korábbi írások egyike uo., 2 (1854/7 április 16.) 55.

¹⁰ Bartalus István, *Emlékbeszéd Mátray Gábor lev.[elező] tag felett* (Budapest: A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó hivatala, 1877), 4, lásd <http://digilib.mtak.hu/B336/issues/vol06/B3360607.pdf>. Minden bizonnyal ez az önéletrajz szolgált alapul a később Mátrayról írt életrajzi adatokhoz, például Szinnyey Józseféhez: „Mátray Gábor”, in *Magyar írók élete és munkái I–XIV* (Budapest, 1902, VIII.) (Reprint: Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980–1981), 842–849. Lásd még <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/m/m15508.htm>.

¹¹ Idézi Bartalus, *Emlékbeszéd...*, 9. Aigl Glycer (1761–1830) ebben az időben a Pesti Piarista Gimnázium igazgatója. Lásd Szinnyey József, *Magyar írók élete és munkái I.* (Budapest: Hornyánszky, 1891), 90.

¹² Szinnyey, „Mátray Gábor”, 842.

„A nevelői pálya nem ellenkezett irodalmi s zenészi hajlamaival, melyeknek már gyermek korában szép jeleit adta. Ezért a költői szép írást fogékony ifjat elragadták egyfelől az öntudatra ébredt nemzet irodalmi mozgalmái; másfelől a grófi családdal Bécsben töltött éveit a zeneművészek sorába iktatták.”¹³

Önéletrajzában Mátray maga is beszámolt arról, hogy három gyermek, az ifjú gróf és a két grófkisasszony tanítása volt rábízva, akik számára tanítási cézzal maga írt német, magyar és latin nyelven kézikönyveket különféle témákból.¹⁴ Egyben saját nevelői, művészi-tudósi fejlődése, kiteljesedése szempontjából is sokat jelentett számára az a művelt arisztokráta és polgári környezet, amely Bécsben, illetve a Széchényiek somogyhorpácsi és somogyvári birtokain körülvette.¹⁵

Népdal, népdalgyűjtés, népdalkiadás

Nevelősködése idején a falusi környezetben magyar dallamgyűjteményt állított össze, korántsem csak a parasztok dalaiból, ám a magasabb társadalmi rétegekben is szájhagyományosan élő, közkedvelt dalokból.¹⁶ Noha a gyűjteményről korábban csak átfogó ismertetés készült,¹⁷ e helyen nem célozom a gyűjtemény részletes bemutatása, jóllehet az utóbbi időben a variánsközlés szempontjából is igényként merült fel Mátray Gábor kottás kéziratának vizsgálata.¹⁸

Amikor évtizedekkel később 1852-ben megjelent a *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye* I. kötetének 1. füzeté, annak bevezetőjében meleg szavakkal köszönte meg a nemzeti nyelvet ápoló Széchényieknek, hogy a náluk töltött években fölkeltek érdeklődését a nemzeti zene iránt. „Örömmel tapasztalám a' nemzeti zene 's népdalaink iránti rokonszenv, sőt előszeretettel őszinte bizonyítványait is.” – írta.¹⁹

¹³ Bartalus, *Emlékezésed...*, 5.

¹⁴ Közli Várnai, „Egy magyar muzsikusa a reformkorban”, 375.

¹⁵ Mátray nevelői-zenei tevékenységén kívül Somogyváron régészeti feltárást is végzett: a Szent Egyed „bencés apátság területén Széchényi Lajos gróf megbízásából 1824 és 1829 között folytatott korának megfelelő színvonalú ásátást. Noha 1830-ban végleg elhagyta Somogyvárt, levelezésén keresztül tájékozott maradt a monostort illetően. Munkájáról mind Gerecze Péter, mind Rómer Flóris leki-csinylően nyilatkozott, az előbbi »turkálásnak«, utóbbi »dúlatásnak« nevezte.” Rabb Péter, „Közép-kori fejtörő, avagy összetéveszthető-e Szent István király alakja Szent István protomártírival”, in *Architectura Hungariae* 6 (2004/4), <http://arch.eptort.bme.hu/epitesz24.html>.

¹⁶ Mátray Gábor, Kottás kézirat [Cím nélküli dalgyűjtemény, 1828-29 körül], MTAKK EA 2969. A 19. századi (nép)dalgűjteményeket jól ismerő Kodály Zoltán még nem találkozott Mátray e dalgűjteményével. Magam 1982-ben az ELTE Folklore Tanszékén *A magyar népköltészet forrásai* címmel Voigt Vilmos által vezetett kutatási programba bekapcsolódva kaptam meg a gyűjteményt feldolgozásra.

¹⁷ Tari Lujza, *Kézírtatos kottás gyűjtemények a XIX. század első felében*. Kandidátusi értekezés (1993).

¹⁸ Lásd a szerkesztői megjegyzést: Voigt Vilmos, „Toldy Ferenc tizenöt magyar népdala”, in *Doromb. Közköltészeti tanulmányok II*, szerk. Csörsz-Rumen István (Budapest: Recit. Irodalomtudományi Intézet, 2013), 205–229, 15-ös jegyzet (216).

¹⁹ Mátray Gábor, *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye. I. füzet*. Rendező 's kiadá Mátray Gábor Budán 1852. a' cs.[ászári] kir.[ályi] magyar egyetemi nyomdában, V. lap.

Hálával gondolt vissza a ház asszonyaira, amiért őt a magyar népdal megismerésére és felkutatására ösztönözték. Pedig nem Horpácson vette észre először a népdalt, ott csak a gyűjtés fontossága tudatosodott benne, nyilván az épp akkoriban éledő népdalgyűjtési mozgalmak hatására is. A falusi miliő már Nagykátán és az Arad megyei pusztákon – ahol serdülő ifjúként a szünidőket töltötte, s ahonnan később egy zenével kapcsolatos élményét is leírta²⁰ – a népdalok és egyes népi hangszerek megismerése felé irányította, s lehetővé tette számára a zene általános használatának, életben betöltött szerepének megfigyelését.

Az életrajzi adatok szerint a magyar népdalok szövegeit már hétéves korában, 1804-ben jegyeztetni kezdte.²¹ Ez az ő életében igen korai időpont már meglehetősen messze van a Révai József-féle első, 1782-es népdalgyűjtésre buzdító felhívástól, két évvel megelőzi viszont Kultsár István felhívását (1806),²² ami bizonyítja, hogy a figyelemfelkeltések közvetlenül még nem érthettek el a gyermekhez. Az 1799-es, először kiadott *Váci énekes gyűjtemény* – mely nem népdalszövegeket, hanem az énekelt költészet darabjait közölte –, viszont olyan népszerű volt az olvasótábor körében, hogy 1803-ban már harmadik kiadását érte meg.²³ Elképzelhető, hogy ez a könyv a Rothkrepf család birtokában volt, s talán ez lehetett hatással a versekre minden bizonnyal már akkor fogékony fiúra.²⁴ Később Kultsár István *Hasznos Mulatságok* című lapjában is olvashatott a kor fogalma szerinti „népdalszövegeket”, melyben a laptulajdonos-szerkesztő a gyűjtés ügyét bátorítandó, rendszeresen közölt népies verseket és szövegeket.²⁵ Kultsár később szívesen adott helyet a felnőtt Mátraynak is új, magyaros kompozíciók ismertetésére. Műismertetései például a Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből „Második Fogás”-áról, Spech János és mások magyaros darabjairól 1824-ben jelentek meg.²⁶

²⁰ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 14–15.

²¹ Várnai, „Egy magyar muzsikusa a reformkorban”, 535.

²² A gyűjtések megindulásáról nemzetközi összefüggésben legutóbb: Tari Lujza, „Szövegösszevonás és tiszta szövegközlés a Népdalok és Mondákban. A 200 éve született Erdélyi János emlékére”, in *Doromb. Közköltészeti Tanulmányok III*, szerk. Csörsz Rumen István (Budapest: Reciti, 2014), 385–420.

²³ Csörsz Rumen István, „Az első magyar lírai antológia: a váci Énekes Gyűjtemény (1799, 1801, 1803, 1823)”, in *Doromb. Közköltészeti tanulmányok I*, szerk. Csörsz Rumen István (Budapest: Reciti, 2012), 143–204.

²⁴ Mátray hozza létre a Zenedében az úgynevezett szavatali osztályt és ír tankönyvet színészek számára. Erre is kitér a Vasárnapi Ujság 7 (1860/33 augusztus 12.) 393–394. Lásd http://epa.oszk.hu/00000/00030/00337/pdf/VU-1860_07_33_08_12. Mátray szerepvállalásáról a „szavatali osztály” és tankönyv megteremtésében lásd Szalisznyó Lilla, „Egressy Gábor színi tanodái tanársága és a magyar színészképzés hivatásosodása”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 118 (2014/3): 325–352.

²⁵ Csörsz Rumen István, „Kultsár István és a Hasznos Mulatságok »köznépi dall«-ai (1818–1828)”, in *Doromb. Közköltészeti tanulmányok, II*, 143–204.

²⁶ Nyomatásban megjelent munkáinak jegyzékét először Bartalus közli „Mátray irodalmi s zenészetű dolgozatainak jegyzéke” címmel, melyben felsorolja a Hasznos mulatságokban valamint Tudományos Gyűjteményben megjelent cikkeit. Bartalus, *Emlékbeszéd...*, 15. Lásd továbbá Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 357.

A különböző években írt, a *Hasznos Mulatságon* kívül főleg a *Tudományos Gyűjteményben* közölt zenetörténeti írásaiban általában hangsúlyt helyezett arra, hogy a műzene mellett a tágabb népzénet is érintse. A *Magyar muzsika történetében*²⁷ fájlatja, hogy „[...] hazánk történetének talán egy ága sincsen, melly olly silány tudósításokból állana, mint a hazai muzsika eránt tett jegyzetek”.²⁸ Jól látja az ének alapvető szerepét, amikor a magyar zene és a cigányok zenéjének kérdését vizsgálva leszögezi: „A magyar nemzeti zenét a magyar népdalok és tánczenék képviselik.” Évtizedekkel később történetírókra hivatkozva állapítja meg: „Ének volt [...], mint mindenütt, a magyaroknál is a természeti első zene. Az énekből származott a hangszeres zene, mely eleintén a dalnak hangszeren kifejezéséből állott.”²⁹ Később tovább finomítja a megfogalmazást, amivel már Kodály és Bartók közvetlen előfutára: „A magyar zene kétségen kívül a magyarok népdalaiból származott, melyek azonban táncra alkalmazva cifrább és tánchoz mért modorban játszottak. Innen eredt, hogy a később divatozott tánczene között, kivált a folyó században, igen kevés találattik, mely egyszersmind énekelhető volna.”³⁰

A szöveges dal hangszeres tánczenei használatát azonban ismerte: „Még most is tapasztaljuk, miszerint fölhevült fiatalaink, midőn a népzéneszek [cigányzenészek] valamely kedvelt dalt játszanak magyar tánc mellé, annak dallamát szövegével együtt tánc közben is éneklük, zenekíséret mellett.”³¹ 1829-es írásának *Énekről* szóló részében is kitér a népzéneire. Leírásában egyaránt utal a népdalok keletkezésére, divatjára, valamint összegyűjtésük szükségességére:

„A Magyaroknak mintegy örökségül adta a természet az éneklés orgánomát. Nála a nemzeti énekek mai napon is divatban vannak, s több esztendei figyelmeztésem szerént azt vettem észre, hogy a köznép minden esztendőben, hihető a fonó házban, vagy aratásnál, újat szokott szerezni, melly azután ugyanazon esztendőben különös kedvességgel dicsekszik a nép fiataljainak szájában. Ezen énekek valóságos fentartóji a nemzeti characternek, sőt a hazai történetnek is egyik kútfejei.– Ha tehetősebb oszlopai Hazánkknak nem sajnálnák költségeköt, örökös koszorút érdemelnének, ha nemzeti köz daljainkat értelmes művész által öszve szedetnék, s más nemzetek példájára kótában, a régieket e nélkül is közre bocsájtanák. Tisza táján szokták a gyermekek e dalt, melly bizonynyal a régiebbek közé tartozik, énekelni: »Kik, s ki népei vagytok? Lengyel László jó Királyunk, van is nekünk ellenségünk« sat. Talán nem volna érdemetlen, ha az ott lakó Litteratorok azt velünk közlenék.”³²

²⁷ 1829, lásd uo., 357.

²⁸ Uo., 114.

²⁹ Uo., 305.

³⁰ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 308. Lásd még Bartók Béla, „A hangszeres zene folklórája Magyarországon”, in *Bartók Összegyűjtött Írásai I*, szerk. Szöllősy András (Budapest: Zeneműkiadó, 1966), 59–76 (itt: 60); Kodály Zoltán, *A magyar népzene* (1937), a példatárát szerk. Vargyas Lajos (Budapest: Zeneműkiadó 1960²), 61.

³¹ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 316.

³² Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 129.

Már egy évvel korábban, 1828-ban válaszol Vörösmarty Mihálynak a *Tudományos Gyűjtemény*ben „Jelességek. Külföldön a magyar Literaturának terjesztése”³³ címmel megjelent írásának egyik kérdésére. Vörösmarty épp 1828-tól vette át a lap szerkesztését,³⁴ akkor, amikor a népdalgyűjtés kérdése külföldön és részben idehaza a korábbiaknál erőteljesebben merült fel. Vörösmarty többek közt a következőt jelenthette lapjában:

„A’ tudós Angol, John Bowring Londonban legközelebb a’ magyar népdalokat fogja kiadni angol fordításaikkal, a’ mint már általa az orosz, rácz, ’s lengyel népdalok kiadattak. Továbbá szándékozik egy magyar Anthológiát is közre bocsátani angol fordítással, mellékdarabul a’ nem rég megjelent lengyel Anthológiához, mely kezeim közt vagyon. Ezen tudós felszólított, hogy kiadandó Anthológiájához bevezetésül rövid értesítést adnék a’ magyar nyelv’ characteréről, továbbá átnézetét a’ magyar költői literaturának, jegyzésekkel az írók életéből...”

Jelezte, hogy Bowring hazai segítője Rummy Károly,³⁵ majd hozzáfűzte:

„Valljuk meg, mert igaz, hogy gondatlanságunk lett sírja nemzetiségünk némelly maradványainak, vagy hova lettek királyaink asztalainál énekelteni szokott dalaink? A’ bal szerencse által megrendült, elszagott nemzet azokat felejthetné, mondjuk; de hova lennének mai köznépdalaink is, ha idegentől föl nem jegyztetnének? senkinek [sic!] sem juthat eszébe azokat össze gyűjtve kiadni; szét szórva, Kalendáriomokban, ponyvákra hevernek, de nagyobb részént föl sem jegyezve nép’ szájában élnek, változnak, ’s múlnak, a’ mint az idő magával hozza. Pedig bár milly csekély lenne is költői értékök, nemzeti maradványaink szűk voltában ezekre legalább gondot viselhetnénk, ’s falusi jegyzőink, mestereink sőt papjaink is mi könnyen munkálódhatnának az illy darabok’ össze gyűjtésében.” Mátray a következőképp válaszol a Vörösmarty által feltett kérdésre: „Hova lettek királyaink asztalainál énekelteni szokott dalaink? ... Felelet: »Elveszték« – mert a Magyarok felejtékenységre áldozták fel. Akkor se volt valaki, aki azokat össze szedte, és számunkra hagyta volna. De hogy is kérdezhet Vörösmarty Mihály Úr illyest? Kérdeznék inkább, hogy hol vannak csak 40-50 esztendő előtt szokásban volt Népdalaink, és Magyar tánc nótáink. Kérdeznék inkább: mért jelent meg a Magyar Dallos című énekeknek csak egyetlen Füzetje, és mért nem a többi is, amelyekről a Szerző említést tesz a Hasznos Mulatságok 1827. II. Fél. 2. Számjában.”³⁶

³³ Tudományos Gyűjtemény, 1828., 12., (V), 122–125. <http://real-j.mtak.hu/1935/>

³⁴ Vörösmarty 1832 végéig szerkeszti a lapot, melyet 1833-tól Mátray vesz tőle át, *Regelő* címmel megjelenő szépirodalmi lapként. Szinyey, „Mátray Gábor”, 843. Egyben német családi lapok mintái alapján megindítja ennek társlapját, a Honművészt. Lásd Kókay György (szerk.), *A magyar sajtó története 1705–1892.*, (Budapest, MTA). Mátrayról és lapalapításáról részletesen: 445–454. A *Regelő* rovatai között volt: Hangászat, tánc is, illetve később Új hangművek, művészet. (uo. 451.) Lásd még <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/1.html>. Mátray segédszerkesztője Garay János négy évig dolgozott, majd Mátray 1841-ben az ő javára mondott le a lap szerkesztéséről. (Uo. 461.) Az 56. száma még Mátrayt hirdeti: „Regelő 1841. Szerkeszti Mátray Gábor, Halpiacson, Dencs ház, 56. sz.”

³⁵ A gyűjtés, levelezés, kiadás részleteiről lásd Voigt Vilmos, „Rummy Károly György magyar népdaljai – John Bowring számára.” In *Doromb. Közköltészeti Tanulmányok I*, 216–243.

³⁶ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 180.

„A’ magyar dallos Fortepiánó mellé alkalmaztatott eredeti énekei” Mátray munkája, melynek 1827-ben csak az első füzete jelent meg Bécsben. Szabolcsi Bence e részlettel kapcsolatban megjegyzi, hogy elszigetelt kísérletek után „csak Mátrayék óta találkozunk a történeti számbavevés igazi, elégedetlen hangjával”.³⁷

Mátray a gyűjtések tekintetében valóban elégedetlen. Különböző időkből való írásaiban következetesen felszólítja olvasóit, hogy „kiknek alkalmosságok vagyon, feljegyeznék a régi nótákat, hogy egészen el ne vesznének.”³⁸ 1852-ben a magyar népdalról tartott akadémiai értekezésében, mely a következő évben írásban is megjelent,³⁹ az iskolás fiúk által gyakorolt népszokásról, a Gergelyjárásról ír saját tapasztalata alapján.

„A folyó század első éveiben (1800–1804) t.i. részint születésem helyén Nagykátán, részint atyám későbbi lakhelyén Tápiószecsőn hallám minden évben szt. Gergely napján (március 12-én) iskolás gyermekek által énekeltetni e dalt:

Szent Gergely doktornak,
Híres tanítónknak
Az ő napján stb.

E dalt egyébiránt ugyanazon napon hazánk más vidékein is szokták az említett gyermekek énekelni. Szövege nyomtatva olvasható egy XVII. századi énekeskönyvben, mely »Zöngedező mennyei kar« címmel Lőcsén 1696-ban 24-ed rétből jelent meg.”

Hivatkozik az Erdélyi János által a *Népdalok és Mondák*⁴⁰ első kötetében kiadott versre is, mely ott „némi csekély változattal” jelent meg. Ezután részletesen leírja a szokás menetét, az éneklés és táncolás módját, a gyerekek ruházatát.⁴¹ A kor szeleme szerinti „népdalok” gyűjtését – nem a mai értelmű feljegyzését, hanem az egyszerű, megfigyelés és megtanulás utáni lekottázását – 1828–1829 közé, a Széchenyieknél töltött évek idejére tehetjük, bár a gyűjteményben a legkorábbi dátumok 1825, 1826, illetve 1827. Ezek jelenthetik azonban azokat az éveket, amikor Mátray először hallotta az adott dalt. A legtöbb lekottázott dal fölött „1829. Somogyban” megjegyzés található. A megnevezett falvak Horpács, Rákospalota és Somogyvár. Nem valószínű, hogy 1830-nál későbbi lenne a 44 darabból álló, egyszólamban írt dalgyűjtemény, mert Mátray már 1830 nyarán lépéseket tett, hogy otthagyhassa a nevelősködést. Erre az év novemberében sor is került; Pestre ment, hogy zenetudósi munkájának élhessen.⁴²

³⁷ Szabolcsi Bence, *A XIX. század magyar romantikus zenéje* (Budapest: Zeneműkiadó, 1951), 49–50.

³⁸ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 137.

³⁹ „A magyar népdalok kitűnőbb sajátosságairól zenei tekintetben”, in Mátray, *uo.*, 260–287.

⁴⁰ Erdélyi János, *Népdalok és mondák I–III* (Pest: Kisfaludy-Társaság, 1846–1848).

⁴¹ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 269–271. Lásd még Várnai, *uo.*, 502.

⁴² Ekkor fejezi be jogi tanulmányait, s két év múlva ügyvédi oklevelet szerez. „...de nem cliensek csoportosításán, hanem egy művészi lap szerkesztésén jártatta az eszt...” Bartalus, *Emlékebeszéd...*, 5.

*Az 1828–1829-es kéziratok gyűjtemény és annak kapcsolata
Mátray kottás kiadványaival*

Valószínűsíthetjük, hogy Bartalus István ezt a korai kéziratot írta le a Mátrayról szóló munkája végén található irodalomjegyzékben: „Magyar népdalok gyűjteménye melodiáikkal együtt hangjegyekre írva (Kiadatlan).”⁴³ A kottás füzet nem nagy, és a kor többi dalgyűjteményéhez hasonlóan 19. századi értelemben vett népdalgyűjtemény, vagyis lényegében a tágabb korszak közszájon forgó dalainak egy részéről tájékoztat.

„Népdalgyűjtemények» 1830 és 1900 között vegyesen közölnek népi dalt, közkedvelt műdalt, népies terméket (tehát »műfajilag« közvetlen utódjai az 1770–1830 közötti évek »melodiárium«-ainak ...); ez alól a század zenei szempontból legkorrektebb, leghelyesebb ösztön nyomán induló kiadványa, a Színi Károly szabolcsmegyei [sic!] kántortanítóé sem kivétel. S ezt a praxist, az »elmosás« gyakorlatát, melynek mintha öntudatlan célja volna, hogy a népit és népiest, sőt nemnépiest elvegyítve, gyökeresebb nemzeti műdaltermésnek vesse meg alapján, igazolja az elméleti irodalom is.” – mutat rá Szabolcsi Bence már 1951-ben, majd az elméletirókkal kapcsolatban kiemeli Mátrayt, aki „az ötvenes évek elején írt tanulmányában Csokonai-, Faludi- és Pálóczi Horváth-dalokat sorol fel a népdalok között [...]”⁴⁴

Másokhoz hasonlóan Mátray is tudása, érdeklődése és tehetsége szerint igyekezett összeszedni, amit a színhagyományban hallott, ami óhatatlanul sokféleséget eredményezett. Egyben azonban előre mutatón az is rögzítette, melyik dalt hol, melyik évben hallotta (vagy jegyezte föl). Az abc sorrendben leírt, dallamokat és külön csak szövegeket tartalmazó gyűjtemény darabjait Mátray nem számozta meg, dallamait utólag számoztuk. A gyűjtemény 44 darabjából 43-nak van kottája. További darabszámokat jelentenek a 10-es, 13-as és 31-es számú dallamok variánsai. Az utóbbinál egy dallamincipittel utal a dallamváltozatra, más esetben a szöveg mellett egy szövegvariánst jelez.

Mátray a legtöbb dallamot *g'* alapra írta le (1–6, 15, 19–20, 23–25, 33, 44). További alaphang-választásai is a könnyen, sok előjegyzés és pótvonallal nélkül leírhatóság szem előtt tartásáról tanúskodnak. A választott alaphangok gyakoriságuk sorrendjében: *d'* (7, 10.b, 11–12, 31, 28, 32, 34, 37, 39–40), *esz'* (10.a, 16, 29, 35, 41), *a'* (15, 17, 27, 30, 43), *c'* (8, 21, 42) *f'* (26, 36) *e'* (13) *b'* (18), *b'* (22).

Kéziratában nincs másolásra utaló nyom. A gyűjtemény későbbi időből való, utólagos beírásait az eredetitől eltérő toll használatán kívül az 1828–1829-es dátumon messze előre- és hátramutató időpontok, területi elterjedtséget jelző kiegészítések mutatják. Ezek közt 1851 a legkésőbbi dátum, ami arra utal, hogy a zongorakíséretes kiadás első füzetének (1852) előkészítésekor nézte át újból gyűjteményét.

⁴³ Bartalus, *Emlékbeszéd...*, 18.

⁴⁴ Szabolcsi, *A XIX. század...*, 55.

A legkorábbi, 1800-as időpontot a dallamra rákérdezés alapján írhatta be olyan személy hely- és dalismerete alapján, aki már élt a megnevezett helyen az adott időben, és számára megbízható memóriájú, szavahihető egyénnek bizonyult. Az utólagos beírásokat az alábbi felsorolásban kurzív betűk jelzik. A dalok címét (és Mátray bejegyzéseit) a kézirat tartalmának felsorolásakor betűhíven közöljük, a továbbiakban mai helyesírásunk szerint írjuk. A dallamokhoz némi eligazításként jelezzük a kadenciákat. A gyűjtemény tartalmát⁴⁵ az 1. táblázat mutatja.

Mátray 1817-től adott közre zenedarabokat különböző lapok mellékleteként. Az Országos Széchényi Könyvtár centenáriuma alkalmából megjelent kötetben a gyűjteményes zenei kötetek között az alábbiakat sorolta föl Kereszty István: „Róthkrepf = Mátray Gábor »Flóra« (Bécs, 1817), »Pannónia« (u. o. 1826), »Hunnia« (u. o. 1829).”⁴⁶ E kiadványokra a megjelenés idején Kultsár István lapja a következőképp hívta föl a figyelmet:

„»Pannonia, vagy válogatott Magyar Nóták' Gyűjteménye« név alatt szerentsésen kezdett Magyar Nóták Gyűjteményének 2. füzeté is megjelent, és Bétsben Mechettinél, Pesten Lichtnél találtak, mellyben válogatott jeles lassu Nóták foglaltak, Triokkal és több frissekkel.” A kötetet Magyarországon kívül Ausztriában, „sőt, bizonyos hírek szerént Angliában is a' Muzsikához értők nagy kedvel fogadták.”

A lapban biztatják

„Róthkrepf Gábor Urat a folytatásra. Meg fog jelenni a 3. füzet, mellyben egy egész Nemzeti Táncz” lesz. „A 4-dik füzetben a' szorgalmatos gyűjtögető egy Somogyi Juhász furuglájának Nótájával fogja meglepni a' kedvellőket, melly eredetiségére 's ritkaságára nézve méltó figyelmet gerjeszthet.”⁴⁷

(A darabról lásd alább.)

⁴⁵ A kézirat gyűjteményből a következő dalokat mutattam be kandidátusi értekezésemben: 1, 10.b, 11, 12, 13.a–b, 24, 32, 44. Tari, *Kézíratos kottás gyűjtemények...* További dalokat különböző tanulmányok részeként adtam ki: 4. és 20. sz.: „Bartha Dénes, a 18–19. század magyar zenéjének kutatója” *Magyar Zene* 47 (2009/2): 193–210, 5. sz.: „Beiträge zur Entstehung des Volksliedbegriffes und zum deutschen Material ungarischer Notenhandschriften vom Anfang des 19. Jahrhunderts”, in *Festschrift Walter Wiora*, hrsg. Christoph-Hellmut Mahling, Ruth Seiberts (Tutzing: Hans Schneider, 1997) 492–536, 14., 29., 33–35, sz.: „Újabb adatok Pálóczi Horváth Ádám dalaihoz”, *Magyar Zene* 30 (1989/1): 25–40, 16. sz.: „Different social strata in musical collections of the 19th century and the way from the individual songbook to conserving collective treasures”, in *Bulletin of the Transilvania University of Braşov, Series VIII: Performing Arts* 8 (2015/2): 105–122, 23. sz.: „Handschriftlichen Noten-Volksliedersammlungen in Ungarn in der ersten Hälfte des 19-en Jahrhunderts”, in *Historische Volksmusikforschung. Studien-gruppe zur Erforschung historischer Volksmusikquellen. Beiträge der 10. Arbeitstagung in Göttingen 1991*, hrsg. Doris Stokmann, Anette Erler (Göttingen: Edition Re, 1994), 321–337, 21. sz.: „Notated melodies in the folks memory”, *Muzika* (megjelenés előtt).

⁴⁶ Kereszty István, „Könyvtárunk zenei gyűjteménye”, *Magyar Könyvszemle* 10 (1902/ 3–4): 417–425.

⁴⁷ *Hasznos Mulatságok. A' Hazai 's Külföldi Tudósításokhoz*. Toldalékul írta 's kiadta Kultsár István. 1826. Első félesztendő, 18, „Szép Mesterségek I. Muzsika Rothkrepf kiadványáról”, 137–138. Ugyanez a tartalomjegyzékben így: „Pannonia név alatt Muzsika Gyűjtemény”.

Sorszám, szövegkezdet	Cím <i>idő, hely</i>	[Kadencia]
1. Akár Német, akár Tót	Akár Német, akár Tót. Lásd: „Nyisd ki Babám”	2 2 2
2. A' ki tiszta buzát akar vetni	A ki tiszta buzát <i>1827. őszi</i>	8 8 8
3. A' Pünkösdi Rózsa ki hajlott	A' Pünkösdi Rózsa <i>1829. Somogyban</i>	5 5 2
4. Bort iszom én nem vizet	Bort iszom én nem vizet <i>1810–16. Esztergom–Pest</i>	1 4 2
5. Bundás Getzi házasodni régen akart már	Bundás Getzi a' Straszburgi tántznak nótájára. <i>1806–12. Vác, Pest</i>	1 1 3 3 5
6. Dínom dánom Sógor	Dínom, dánom Sógor <i>1810–16. Esztergom–Pest</i>	3 3 2
7. El mentem én a' kis kertbe	El mentem én a' kis kertbe <i>1829. Somogyban</i>	5 5 3
8. Ez a' pohár bujdossék	Ez a' pohár bujdossek <i>1800, 1812, 1847 Pest, Zemplén</i>	1 1 4
9. Édes Anyám haragszik rám haja ha	Edes anyám haragszik ram. Nótáját lásd: Piros alma gömbölyű. <i>1829. Somogyban</i>	[7 5 b3]
10.a Én vagyok a' Petri Gulyás	Én vagyok a' Petri Gulyás <i>1827. őszi, Horpács, Somogyvár</i> b) Lásd Somogyvári le bújj <i>Sopron</i>	3 3 3
10.b Én vagyok a' Gróf Simonyi	Én vagyok a' Gróf Simonyi <i>1827. őszi</i>	5 1 2
11. Érik a' Szöllő hajlik a' veSsző	Érik a' Szöllő. <i>1829. Somogyban</i>	9 8 5 5 4
12. Fel szántom én azt az utszát	Fel szántom én azt az utszát <i>1828. tavaszi, Horpács</i>	5 5 2
13.a Gerlitzénként nyögdétslek	Gerlitzénként nyögdétslek. Siralom <i>1819–30. Pesten</i>	b6 4 b3
13.b Gerlitzénként nyögdétslek	Vagy:	1 b3 5
14. Gyere ki, gyere be, gyere velem hálni	[A címnél leszakadt lapszél, Az első ütem hiányzik] <i>Horpács, Sopron m.</i>	1 1 1
15. Hol lakik kend komám ASzony	Hol lakik kend Komám Asszony. <i>1800–18. Zemplén m., Pest m.</i>	2 2 1
16. Hogy sokáig éljete, én is iszom veletek	Hogy sokáig éljete. <i>1812–16. Esztergom–Pest m.</i>	1 5 1 3

Sorszám, szövegkezdet	Cím <i>idő, hely</i>	[Kadencia]
17. Hová megy kend Komám Uram	Hová megy kend Komám Uram! <i>1810–1848. Pest m., Fertő vidéke</i>	1 1 1
18. Jaj Rózsám be szeretlek	Jaj Rózsám be szeretlek. Lásd: Ej Babám be szeretlek <i>1810–17. Pest m.</i>	V V 2
19. Jó bor ez Gazda jó szőlő hozta	Jó bor ez, Gazda <i>1800–17. Zemplén, Pest és Esztergom m.</i>	3 2 4
20. Kivánsz víg lenni, tanulj meg inni	Kivánsz víg lenni. <i>1812–46. Rábaköz</i>	2 1 4 3 2
21. Mikor én kis gyermek voltam	Mikor én kis Gyermek voltam. <i>1802–48. Bars, Pest és Zemplén m.</i>	#VII V III
22. Ne szomorkodj légy víg	Ne szomorkodj légy víg <i>1810–51. Bereg m., Szabolcs m., Jászság, Pest</i>	2 2 V
23. Nehéz tudni tzélját végét	Nehéz tudni tzélját végét.	2 2 1
24. Nem adnálak száz petákért	Nem adnálak száz petákért. Lásd: a) Én vagyok a' JászSági fi b) Esik eSSő zúg a' malom	b3 1 b6
25. Nem kell nékem a' te vized barátom	Nem kell nékem a' te vized. <i>1810–16. Esztergom, Nógrád, Pest m.</i>	3 3 2 1 3 3 3
26. Nem szeretlek egyébbért	Nem szeretlek egyébbért. <i>1829^{ki} Somogyban és a' JászSágban</i>	V 1 4
27. Nem tudtam búsulni	Nem tudtam búsulni <i>1826. eszt. ből Horpács és Pereszteg (Sopron)</i>	VII b3 1
28. Nints magoSSabb az egeknél	Nints magoSSabb az egeknél <i>1828. nyári, Horpács Sopron m.</i>	
29. O szívem öröme mért habozol	O szívem öröme.	5 1 5 5 8
30. Pápai Biró beteg volt	Pápai Biró beteg volt. <i>1829 Horpács (Somogy m.)</i>	2 4 4
31.a–b Piros alma gömbölyű, gömbölyű	Piros alma gömbölyű 1825 ^{ik} eSztból. <i>1829 Somogy m. és Horpács (Sopron m.)</i> b) lásd: Somogyvári hegy alatt Másként. <i>1829. Somogyban</i>	7 5 b3
32. Piros bársony süvegem	Piros bársony 'Süvegem. <i>1829. Somogyban</i>	1 2 5
33. Piros kantsó fehér bor!	Piros kantsó fehér bor Bor ének. <i>1800–4. Nagykátán, Szecsőn</i>	
34. Pista Bátsi, Jantsi Bátsi	Pista Bátsi, Jantsi bátsi.	5 5 5

1. táblázat (folytatás)

Sorszám, szövegkezdet	Cím <i>idő, hely</i>	[Kadencia]
35. Rozmaringnak olyan a' szokása	Rozmaringnak olyan a' szokása. <i>1829. Somogyban.</i>	1 3 3
36. Sebes az én újjam	Sebes az én újjam. <i>1829. Somogyban.</i>	1 5 5
37. Simonyiban van egy Malom	Simonyiban van egy Malom. <i>1828. Somogyban.</i>	5 1 5
38. Száraz berket kaszáltam	Száraz berket kaszáltam. <i>1804. Szecső (Pest m.)</i>	5 5 5
39. Száraz kukoritza szál	Száraz kukoritza szál	5 5 1
40. Természeti édes ösztön szép szeretőt tartani	Természeti édes ösztön. <i>1810–16. Esztergom m., Pest m.</i>	1 1 5
41. Természetnek tsudálatos mesterségét	Természetnek tsudálatos mesterségét. <i>1804–12. Pest m.</i>	2 2 2
42. Túl a' hegyen Tót országon	Túl a' hegyen Tótországon. <i>1810–47. Pest m.</i>	9 5 5
43. Vagyok olyan Leány mint Te	Vagyok olyan Leány, mint te. <i>1829. Somogyban.</i>	1 b3 5
44. Vigan élem világom míg virít...	Vigan élem Világom. vagy: Addig élem 's a' t. Debrecen, Sz.[ékes]fehérvár <i>1800–47. Győr és Pest m., Somogy m., Sopron m., Zemplén m.</i>	2 2 2

1. táblázat (folytatás)

Már e korai kiadványok között is akadt egy-egy népdal, illetve népies jellegű dallam, melyeket az ifjú Róthkrepf részben a gyűjtéseiből használt föl (tehát megtalálhatók az 1828–1829-es kéziratban is:

12. *Felszántom én azt az utcát* (1. kotta), melynek dallama a Flóra I. füzet 12. lapján „1828 ki Népdal szerént. Nach einem Volksliede von 1828. Róthkrepf” jelzettel szerepel. A *Presto* tempójú c-moll darabhoz egy motívumismétléses C-dúr hangszeres utójáték kapcsolódik, mely itt a közzjáték szerepét tölti be, mert attacca kapcsolódik hozzá a kézirat 2. számú darabja,

Aki tiszta búzát akar vetni, szintén C-dúrban, „1827 ki Népdal szerént” jelzettel (Flóra I. füzet 13. lap 2–3. kotta).

A 37. *Simonyiban van egy malom* megvan a Hunnia II. 19. sz. alatt. E feldolgozásaira Mátray bibliográfiai összefoglaló írásaiban is hivatkozott: „A Dunántúl 1827–29-ben szokásban volt szebb népdalok nótái közöletnek Hunnia négy és Flóra két Füzetjeiben, melyekről alább lesz említés.”⁴⁸

⁴⁸ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 181. Ugyanezeket több mással együtt újból említi uo., 194.

1828. tavaszi. Friss

Elevenen.

Fel szántom én azt az utczát
 De-is ve-tém i-gaz gyöngyvel kupa gya-nárit
 annak a-ra-tá-sa ke-pe-be ra-ká-sa
 szö-ke ga-lambomnak ninte Flonpa-tson májsa.

2. Meg fujom én a szíromat a kerekben
 Meg hallod azt édes rózsám kebelédben
 Meg hallom, meg hallom, róla nem lehetek
 Kegyes spóvaidra oda nem mehetek.

3. Végig megyek a szeretőmnek udvarán
 Beszintek véletlenül az ablakján
 Szeretőmet látom, más karján találok
 Verje meg az Isten, jaj be meg utálok.

1. kotta

A kézirat 26. dala, *Nem szeretlek egyébbért*, a Hunnia III. füzetének No. 1-es darabja (3. lap) egy „1829-ki Népdal szerént. *Nach einem Volksliede von 1829.” A verbunkos jegyeit viselő hangszeres feldolgozás „Róthkrepf” neve alatt jelent meg, D-dúrban két trióval, melyeket egy Allegro és egy Vivace zárórész követ.

A 33a *Piros alma gömbölyű* (4. kotta) a Pannonia III. füzetének utolsó előtti darabja (12. lap). „Egygy Nép ének szerént. Nach einem Volksliede. Róthkrepf.” Friss, c-mollban (5. kotta), melyhez egy szintén Friss című Allegro tempójelzésű darab kapcsolódik ugyancsak c-mollban (13. lap).

Ehhez a Pannónia gyűjteményben a 27. számú *Nem tudtam búsulni* kapcsolódik a Pannónia IV. füzetének No 4. alatti záródarabjaként (16. lap; 6. kotta). Ennek a 12. lapon kezdődő, több részből álló darabnak a szerzője „Róthkrepf Fer./Fr.” (Ferenc/Franz). Mátray két ízben

Róthkrept.

4828 ki Nepdal szerent. *Nach einem Volksliede von 1828.

PRESTO.

1827 ki Nepdal szerent.*Nach einem Volksliede von 1827.

Presto.

p

ff

Piros alma gömbölyű

1829
Frisztelku.

1825. évf. 1829. Gondopy m. 2

1. rész. Szomorú selyem alatt. Csorfi és Sopron

Piros alma gömbö-lyű gömbölyű, széke Babám

gyö-nyű-nű gyönyörű, piros alma hasadt meg, repedt meg

én galambom ö-lelj-meg tsö-kejj-meg.

2. Maradjék rám egy banna Menyessze
Hogy nem estem vele szerelmbe
Hatalmatlan ideig örösig
Husvéstnek az "immedes" ruffiáig.

3. feleltte a Duna víz a hajót
Lesz szeretöm ki nekem eddig volt.!

4. Piros pipó piros pánthilára
Az illik a csaggár bjány lábára
Katon szónya, katon pánthilára
Az illik a Pémet bjány farára.

Másként. Szomorúban. 1829.

1.º Strópha, mind feltűnt.

2. Piros alma meg hasadt meg repedt
Én galambom meg tsökölt, meg ölelt
Nincs sebb virág a piros rózsánál
Három polgar legény egy formánál.

3. f. Rojta Jutya vagyon rajt' kivárho
Fulipjánra a Spüre hálelja.!

14

Egyky Nép ének szerent. Nach einem Volksliede.

Röthkrepf.

Allegro.

Friss.

The musical score is written for piano and features two systems of staves. The first system includes a vocal line (Röthkrepf.) and a piano accompaniment. The second system continues the piano accompaniment. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like *fz*, *f*, and *loco*. There are also performance instructions like *3* and *8*.

Három V. T. L. J. Dreimal gedauert

PM. 1792.

Egy Nép ének szerént. - Nach einem Volksliede.

Vivace.

Allegro 30

III. FRISS

ELEVENEN

The musical score is written for piano and consists of six staves. The first staff is a grand staff with treble and bass clefs, containing the main melody and accompaniment. The second staff continues the accompaniment. The third and fourth staves show the right and left hand parts respectively. The fifth and sixth staves show the right and left hand parts in a 'loco' section. Dynamics include 'p' (piano) and 'f' (forte). A first ending bracket is present in the second staff.

6. kotta

is hivatkozik rá, mint komponistára.⁴⁹ A dallam a lassút és két triót követő több részből álló Friss 3. darabja „Egygy Nép ének szerént. – Nach einem Volksliede.” d-mollban, D-dúr utójátékkal.

Mátray Gábor 1828–1829-es kéziratos gyűjteményének néhány további darabját később beillesztette a két kötetben megjelent, kétnyelvű *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye – Allgemeine Sammlung ungarischer Volkslieder* füzeteibe (I. kötet 1. füzet 1852, 2. füzet 1854, II. kötet 1. füzet 1858). A német nyelvű versfordításokat Czanyuga József készítette, a kottákat Engesszer Mátyás zenedei tanártársa ellenőrizte.⁵⁰ A II. kötet megjelenéséről a *Vasárnapi Ujság* két alkalommal is tudósított: 1858. augusztus 15-én így:

„A Mátray Gábor által gyűjtött »Magyar népdalok« harmadik fürete megjelent. A füzet mintegy 14 dalt tartalmaz magyar és német szöveggel. Ára 1 frt. 30 kr.»⁵¹

Ugyanezen év november 26-án a következőképp írtak róla:

„Mátray Gábor által kiadott magyar népdalok egyetemes gyűjteményének 2-dik fürete a sajtót elhagyván, néhány nap mulva megszerezhető lesz Pesten a könyv- és műárusoknál, kiadónál (Muzeumépületben) és zenedében; névszerint a magyar szövegű példány 2 ft. 12 kr. a német és magyar pedig 2 ft. 42 kr. pp. – Vidéki előfizetők példányai már szétküldettek a szorgalmi szekeren; kik a postadíjt (egy-egy füzetért 20 pkr.) be nem fizették, sziveskedjenek példányaikat a kiadótól elvitetni.»⁵²

Mátray e füzetekben ének-zongorára feldolgozva kiadta a kéziratból a 11. sz. *Érika a szőlő-t* (I. 1. füzet, 17. sz. „1829–1848 Jankovácson, Somogyváratt”, 7. kotta),⁵³ a 10.a *Én vagyok a petri gulyás-t* (II. 74, 8. kotta),⁵⁴ melyet ott az 1809–1846 kö-

⁴⁹ Mint Mátray jelzi, „Róthkrepf Fer.”[enc] két művét a Tudományos Gyűjtemény 1824-es évfolyamában adták ki: Hangzatka Daphnéhoz, és Ariadné panassza. Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 159. Ugyanez a név még egyszer a külön csoportban felsorolt „Nemzeti Nóták” szerzői közt is szerepel nála: „Róthkrepf Ferenc: megjelent tőle egy lassú s két friss Magyarja, Pannónia 4. Füz.”, uo., 164. A Tudományos Gyűjtemény 1830-i évfolyamában a „Magyaroktól szerzett külömbfélék” közt szintén említi a nevet: „Róthkrepf Fer. Treoze Valses avec une Galoppe (1828) p. le P-F. Mechetti”, Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 197. Ferenc Mátraynak az ő utána következő öccse, négy gyermek közt a második, a három fiú közt pedig a középső. Déryné naplójából idézi Várnai, uo., 370. Minden bizonnyal a család leszármazottja Mátray Róthkrepf Ferenc nevű orvos, akiről mint 1873-ban Esztergomban dolgozó orvosról, 1894-től a kórház főorvosáról ír Pifkó Péter, „Esztergomi polgárok a 19. században (II.)”, *Esztergom és vidéke* 42 (1998. október 22): 5.

⁵⁰ A versfordítások néprajzi szempontból erősen kifogásolható hűségét illető bírálatot lásd Gulyás Pál, „Népdalköltészetünk idegennyelvű fordításai”, *Ethnographia* 28 (1917): I/112–126, 278–303. A II. kötetből csak az 1. füzet került kiadásra.

⁵¹ *Vasárnapi Ujság* 5 (1858/33) 392.

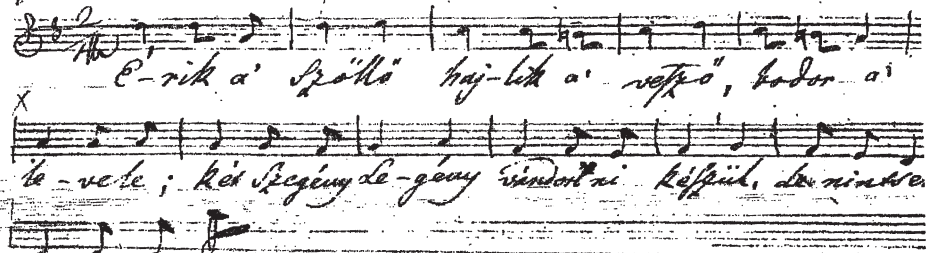
⁵² *Vasárnapi Ujság* 5 (1858/39) Tárogató rovat, utolsó lap.

⁵³ Ugyanezt a 37. sz. alatt szintén kiadta Engesszer Mátyás 1851-es vegyeskari feldolgozásában is.

⁵⁴ Lásd Kerényi György, *Népies dalok* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), 17; Nagy Krisztina, „Én vagyok a petri gulyás...» Irodalmi-folklorisztikai szövegcsalád-vizsgálat és elemzés (II. rész)”, *Doromb. Közkeletészeti tanulmányok I*, 179–194.

1829. — Somogyban.

Frisen

E-rik a Szőlő haj-lik a vető, bodor a
be-vele; kis Szegény Le-gény rándol ni kéffül, de nincs
kenyere.

2. Gyere be kis Szegény sijs neki réket
Ne egyék kenyere
Tejerd-meg neki, vajard-meg neki
Hogy add oda neki.

3. Ha fel nem veheti meg-is köszönheti
Annak a Leánynak
! Annak a Leánynak
! Cs' gyöngye mátkája !

7. kotta

zötti időből jelölt. Elterjedtségéért a következőt írta: „Nógrád, Nyitra, Pest, Szabolcs, Székesfehérvár megyékben”. E kiadvány számára újból feldolgozta a 12. Felszántom én azt az utcát kezdetű éneket (I. 2. füzet, 63) a következő információval: „1823–28. Horpácson (Sopron), Sárdon (Somogy megyében)”, mely a leginkább Végigmentem egy asszonynak az udvarán szöveggel feljegyzett dallam tartós népszerűségét tanúsítja. A 19. század első felében keletkezett gyűjtemények közül időrendben megvan a következőkben: Mindszenty Dánielében⁵⁵

⁵⁵ Mindszenty Dániel, 88 *Eredeti magyar Dal. Fortepiánóra 'S melleleg Gítár-kisérettel elkészítve Toldalékul A' nemzeti Dalgyűjteményhez Mindszenty Dániel által. [1831] MTAKK Irod. 4r 324.* Mindszenty szövegeket tartalmazó, hivatkozott gyűjteménye 1832-ből való. A kétféle évszámról

Almási
1844. 10. 12. 1844

39

En vagyok a' Petri Pulyás.

1844. 10. 12. 1844

Alfűzér

En va-gyok a' Pet-ri Pu-lyás el' bij-tá-rom!
En ör-jöm a' Pet-ri Pulyás
a' Pu-lyásnál magam vagyok a' ró-zám-nál.

8. kotta

(1831, 57. sz.), Tóth Istvánéban⁵⁶ (1832, 107/59. lap), Almási Sámuel gyűjteményének II. kötetében⁵⁷ (1834, 86. sz.), két változatban is megvan Kiss Dénesében⁵⁸ (1844, 43. sz., 131. sz.). Megtalálható Tompa Mihályéban⁵⁹ (1844, 30. sz.), valamint számos későbbi gyűjteményben,⁶⁰ gyakran a *Szeretnek szánta-*

lásd Tari, *Kéziratok kottás gyűjtemények...*, 38. Mindszentyről lásd Kodály Zoltán, „Magyar zenei folklór 110 év előtt. Mindszenty Dániel és Udvardy János”, in *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*. S. a. r. és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc (Budapest: Argumentum, 2007), 155–183; Paksa Katalin, *Magyar népzeneoktatás a 19. században*. Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 9 (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1988), 22–23., Tari, *Kéziratok kottás gyűjtemények...*, 86–89.

⁵⁶ Tóth István, *Kis Kún Filepszállási Orgonista Kántor Tóth István által le kótázott Áriák és Dallok verseikkel 1832. [-1843] MTAKK Irod. Rui 8-r. 63.* Tóthról lásd Paksa, *Magyar népzeneoktatás a 19. században*, 20–21; Tari, *Kéziratok kottás gyűjtemények...*, 101–102; Úó., „A megváltozó hagyomány Tóth István dallamgyűjteménye alapján”, in *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára I–II*, szerk. Hopp Lajos, Küllös Imola, Voigt Vilmos (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 2000), 456–468.

⁵⁷ Almási Sámuel gyűjteményéről lásd Paksa, *Magyar népzeneoktatás a 19. században*, 16–20, Almási István, „Almási Sámuel dalgyűjteménye”, in *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára I*, szerk. Andrásfalvy Bertalan, Domokos Mária, Nagy Ilona, Landgraf Ildikó, Mikos Éva (Budapest: L'Harmattan, 2004), 433–444.

⁵⁸ Kiss Dénes gyűjteménye MTAKK Irod. 8r 206/44. Kiss Dénesről: Paksa, *Magyar népzeneoktatás a 19. században*, 24–26; Tari, *Kéziratok kottás gyűjtemények...*, 89–90.

⁵⁹ *Dalfűzér. Össze szedte 's írta Tompa Mihály 1844.* OSZK Quart Hung. 3237. A gyűjteményről lásd Tari Lujza, „Tompa Mihály Dalfűzér című gyűjteményének dallamai”, in *Zenetudományi Dolgozatok 1984*, szerk. Berlász Melinda, Domokos Mária (Budapest: MTA Zenetudományi Intézete, 1984), 94–135. A gyűjteményt lásd *Dalfűzér 1844. Tompa Mihály kéziratok, kottás népdalgyűjteménye*, hasonmás kiadásra előkészítették és tanulmányokkal ellátták Pogány Péter, Tari Lujza (Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 1988).

⁶⁰ Például Színi Károly, *A magyar nép dalai és dallamai* (Pest, 1865), 115 – első része alaphangról induló típusvariáns.

*ni*⁶¹ dallamtípusú csoporttal összekapcsolódva. Jelenlegi ismereteink szerint mind a kottás feljegyzés, mind a feldolgozás szempontjából Mátray Gáboré a legkorábbi adat.

A kézirat 37. számú, korábban fortepiánóra már kiadott dallamát (*Simonyiban van egy malom*) 1852-ben ének-zongorára „1828 Somogyvárott” megjegyzéssel újból kiadta (I. 1. füzet, 15. sz.). A korszakban tipikusan *Kiskomárom nagy Komárom* szöveggel forgó népies dal⁶² 1858-ban Engesszer Mátyás vegyeskari feldolgozásai egyikeként még egyszer bekerült „egyetemes” gyűjteményébe (II. 35.).⁶³

Ének-zongorakiséretes kiadványában felhasználta még a kéziratban nem szereplő, tanulmányában azonban említett, Gergelyjáráshoz kapcsolódó, *Szent Gergely doktornak* kezdetű szokásdalt (I. kötet 2. füzet, 42. sz.), melyet a következőképp jellemzett: „Falusi tanuló gyermekek éneke Martius 12-én 1696–1846”. (E szokásdallról Mátray részletesebb leírása 1853-ban jelenik meg.) Bár a korábbi forrásból csak a szöveg ismert, felismeri, vagy legalábbis feltételezi a folyamatosságot, ezért jelzi az előfordulás esetében a XVII. századi dátumot is. 1846-ban közvetlenül hallhatta-láthatta a Gergelyjárást. A kiadványban Mátray a leírtakhoz még lábjegyzetet is fűzött, melyben pontosan megadta a Zöngedező mennyei kar és Erdélyi János Népdalok és Mondák I. kötetének bibliográfiai adatait.⁶⁴

Mátray 1830 után, megszaporodott feladatainak is köszönhetően, közvetlenül már nem folytatta a népdalgyűjtést. 1833-tól, amikor a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választotta, az ő feladata lett az 1832-es gyűjtési felhívásra beérkezett kottás népdalgyűjtemények elbírálása.⁶⁵ Később, a szabadságharc után is számos alkalommal bírálta el hasonló gyűjtéseket, s nagyrészt rá hárult az akadémiaira benyújtott, sok esetben dilettáns zenetörténeti, népzene tudományi kérdéseket érintő munkák, népzene gyűjtési kérelmek, például Szénfy Gusztáv folyamodványainak elbírálása.⁶⁶ Szénfy célja eléréséhez olyan személyiségeket is igyekezett

⁶¹ Kerényi, *Népies dalok*, 25.

⁶² Uo., 136. Lásd Színi, *A magyar nép dalai...*, 187.

⁶³ A hangversenyt 1851 novemberében a Nemzeti Zenede koncertjeként a Nemzeti Múzeumban tartották. Engeszer további kórusfeldolgozásai vegyeskarrá: II. kötet: 27. sz. *Pesttől fogva Debrecezenig a' vasút*, 28. sz. *Jegenyefa tetejébe*, 29. sz. *Nézz rózsám a szemembe*, 30. sz. *Ő te áldott Kánaán*, 35. *Káka tövén költ a ruca*, 37. sz. *Érik a' szőlő*. Ezek közül két népies dal van meg ének-zongorakiséretes formában is: *Jegenyefa tetejébe'* (I. 1. füzet 11. sz.) és *Káka tövén költ a ruca* (I. 1. füzet 16. sz.). Utóbbi az egyetlen, melynél Mátray székellyöldi elterjedtségre is utal.

⁶⁴ Mátray a lapszámot jelezte: 312. A vers sorszáma 336., mely egyben a „Hetedik könyv” záródarabja Erdélyinél, aki e fejezetbe a szenténekeket sorolta. „Karácsonyi rigmusok” cím alatt e csoportban kapott helyet öt karácsonyi ének szövege. Azok után következik a Szent Gergely doktornak... (312–314).

⁶⁵ Ő véleményezte például Mindszenty Dániel gyűjteményét, lásd Erdélyi, *Népdalok és mondák*, 52–63. sz., IX.

⁶⁶ Lásd Várnai, „Egy magyar muzsikuskorban”, 469–476. Mátray Jakab Istvánnak, illetve Fogarasi Jánossal és Brassai Sámuellel Szénfy dolgozatainak, gyűjtési kérelmeinek elbírálásában is részt vett, s minthogy a kérelmező korábról nem mutatott fel semmit, nem kapott segílyt. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint Mátray volt a legszigorúbb bíráló. Ezért később egyesek neki tulajdonították, hogy Szénfy állítólagos gyűjteménye elkallódott. A bírálat után állítólag Szénfy-

maga mellé állítani (sikertelenül), mint Arany János, Erdélyi János és Tompa Mihály.⁶⁷ Mátray a bírálatok során szerzett negatív tapasztalatai is a népdalgyűjtés és általában a népzene feltárásának szükségességére figyelmeztették. A Magyar Népdalok Egyetemes gyűjteménye kiadási folyamatában 1853-as értekezésében emlékeztetett arra, hogy az akadémia „már fennállásának első éveiben teendői egyikévé” tűzte ki a népdalok gyűjtését, Erdélyi János pedig „szorgos szerkesztése mellett 1846–1848-ban három vastag kötetnyi népdalokat bocsáthatott közre”.⁶⁸ A korabeli zenei közegben népdalok, népdal jellegű énekek kiadására azonban csak dallam nélkül volt lehetőség.⁶⁹ Az értő lejegyzés hiányát szóvá is tette:

„igen érdekes volna, ha a magyar ajkú népség között divatozó népdallamokat egy, a magyar népzében alaposan jártas műértő által egybe gyűjtve s hangjegyekkel ellátott nyomtatványban ki is adva, bírhatná a nemzet. Ámde ez csak igen költséges és hosszasan tartó utazás, a nyomtatásra szentelendő tömérdek pénzerő, s csaknem egész életkort igénylő fáradozás által lehetne eszközölhető.”

Mint írja, ez egyelőre csak vágy, „mégsem következik”

Hogy e részben éppen semmit se tegyünk, kezdjük meg a munkát, s tegyünk valamit részenként mindaddig, míg erőnk s tehetségünk engedi [...] kísérsük meg népdallamaink egyetemes gyűjteményének egyes füzetenkénti kiadását.”⁷⁰

Bár a Szécsényieknél töltött időkből készített népdalgyűjteménye kíséret nélküli dalgyűjtemény (s ekként kivételes az 1820-as években, amikor a dalokat vagy clavir/fortepiano-kísérettel, vagy hangszeres zeneként zongorára átdolgozva kottázták le), a népdalok „egyes füzetenkénti kiadását” 1852–1858-ban már ő is feldolgozásként, ének-zongorakíséretes formában valósítja meg.⁷¹ Az abszolutizmus idejének politikai viszonyai között, amikor csak „sub rosa” fordulhatott támogatóihoz, a pénzszerzés nehézségeivel küszködve és sok egyéb feladattal megterhelve

---

nek elment a kedve a további munkától. Lásd Sonkoly István, „Szénfy Gusztáv, egy nyíregyházi dalköltő a XIX. században”, *Magyar Zene* 8. (1967/1): 33–43.

⁶⁷ Arany János levelezése (1857–1861) S.a.r. Korompay János (Budapest: Universitas Kiadó, 2004), Szénfy levele Aranyhoz: 1019. tétel, valamint lásd még 1025. tétel és jegyzetek 213–214, 222.

⁶⁸ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 260.

⁶⁹ Tari, „Handschriftlichen Noten-Volksliedersammlungen in Ungarn...”, 321–337; Uő., „Die Zusammenhänge von Musik und Text in »Volkslieder Sammlungen« Manuskripten des frühen 19. Jahrhunderts”, in *Latviešu folkloras krātuve. Folklore Conference Folksong: Text and Voice: Lielupe, September 20–24. 1994*, ed. Karlis Arajš, Aldis Putelis (Riga: Literatūras un mākslas institūts, 1994), 9–21; Uő., „Beiträge zur Entstehung des Volksliedbegriffes...”, 492–536; Uő., „Notated melodies in the folks memory”.

⁷⁰ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 285–286.

⁷¹ „Pedig a hangjegynyomatás az 1820-as évektől, épp Róthkrepf-Mátray népszerű gyűjteményei, a »Pannonia«, »Flóra« és »Hunnia« (1826–1829) óta nyer fontosságot a népdalkiadás ügye szempontjából.” Szabolcsi, *A XIX. század...*, 57.

félretette eredeti elgondolását és meghajlott a korszellem előtt.⁷² Füzetének megjelentetése ugyanis, mint a korszakon belül más szerzőké, csak előfizetések útján sikerülhetett.⁷³ Pogány Péter kutatásai rámutatnak, hogy a XIX. század második felének jeles népköltészeti gyűjtésszervezőjének, Abafi (Aigner) Lajosnak otthon megvolt Mátray Gábor hangjegyes népdalkiadványa.

„A »Magyar Népdalok egyetemes gyűjteménye«, I. füzetének [...] borítéklapján, az előfizetőket gyűjtők névsorában olvasom [...], hogy »Mátray József úr ívén«: Aigner Ferencz a legelső név. [...] Mivel a szerző édesapja volt ez a Mátray (Rothkrepf) József tanító (megh. 1857.), régi családi ismeretséget gyanítok Abafi Lajos és Mátray Gábor között is.”⁷⁴

Az Abafi által összegyűjtött és kiadásra szánt, csak szövegeket tartalmazó népköltészeti anyagába került be Mátray Gábor 1828–1829-es, fiatalkori kéziratos dallamgyűjteménye, sőt Abafi gyűjteményében ez volt az egyetlen kottás kézirat. Abafiról „Jó még tudnunk, hogy a kor szokása szerint túlnyomóan kotta nélküli szövegeket küldtek neki. Hírlapi felszólításában egyszer sem kérte a dallam feljegyzését. Pedig értett a zenéhez, Pozsonyban énekkart vezetett annak idején. Pártfogója, a szövegyűjtő Pesty Frigyes is szenvedélyes muzsikus volt.”⁷⁵ Pogány Péter különböző adatok figyelembevételével 1872-re teszi Abafi Lajos felszólításainak legkorábbi időpontját.⁷⁶ Erőteljesebb felhívásait azonban csak 1875. augusztus 29-e után kezdte meg,⁷⁷ amikor Mátray már több, mint egy hónapja eltávozott az élők sorából. „Még nincsenek pontos adataim arra vonatkozólag, hogy a Széchényi Könyvtár nagytekintélyű igazgatójának húsz éve kész népdal-kéziratait hogyan tudta az élelmes Abafi megszerezni.” – írta Pogány Péter. „Vajjon még Mátray életében-e, vagy csak a halála után? Abafi talált-e rájuk, miközben kevés szabad idejében a Széchényi Könyvtárban szokott búvárkodni, vagy az agg gyűjtő ajándékozta-e őket a szerkesztőnek?” Akárhogy történt, „Szerkesztőnk az 1875-ben elhunyt Mátray (Rothkrepf) Gábor (sz. 1797.) kiadatlan népdal-kéziratait is részint beleillesztette gyűjteménye különböző lapjaira, részint külön csoportosította (ma: EA. 2969. sz.) és úgy vélem, ezzel kötelezte hálára leginkább az utókort.”⁷⁸

⁷² Ezt az időszakot részletesen ismerteti és közli Mátray idevonatozó leveleit Várnai, „Egy magyar muzsikus a reformkorban”, 478–481. A nemzeti dalgyűjtemény és a nemzeti műzene megteremtését célzó törekvések részben kényszerű összekapcsolódásáról a 19. század első felében, a dalgyűjtemények különböző típusairól lásd Tari Lujza, „Gaal Miklós Holmi Világi Enekek című versgyűjteménye (1810) zenei szemmel”, in *Doromb. Közköltészeti Tanulmányok IV*, szerk. Csörsz Rumen István, (Budapest: Reciti, 2015), 219–249.

⁷³ A kiadványok ügyében tett küszködéséről, azzal kapcsolatos levelezéséről részletesen tájékoztat Várnai, „Egy magyar muzsikus a reformkorban”, 477–481.

⁷⁴ Pogány Péter, „Színhagyomány mentésünk elfelejtett korszaka és szervezője. (Megkerült Abafi – Kálmány sajtórakész népköltési gyűjteménye)”, *Ethnographia* 65 (1954/3–4): 541–567 (itt: 5-ös jegyzet).

⁷⁵ Pogány, „Színhagyomány mentésünk...”, 550.

⁷⁶ Uo., 549.

⁷⁷ Uo., 548–549.

⁷⁸ Uo., 551.

Anyagi támogatás híján Mátray a népdalok kiadásával is felhagyott. Erre a *Vasárnapi Ujság* 1854. 7. száma is kitért.

„A belgák királya 1849-ben⁷⁹ nyilvánosan megparancsolá, hogy az országában divatozó népdalok gyűjtessenek össze, és állami költségen nyomattassanak ki; sőt a közpénztárból 2400 frankot is utalványozott népdalszerző költészeknek kiosztandó jutalmakra. – A párisi conservatoriumnak mindjárt keletkeztek feladatul tüzetett ki, hogy a francia nemzeti zenét fentartani s megőrizni törekedjék. [...] Mátray Gábor hasonló szándokkal a pesti zenede igazgató választmányát, midőn népdalai első füzetét kiadá, felkérte volt, tenné a zenede magáévá a magyar népdalok kiadását: de fájdalom, óhajta nem teljesült. Ez intézet gazdag szellemi s anyagi tehetségekkel megáldott jeles elnöke valóban öröközöld koszorut fűzne homlokára, ha nemzeti népdalaink ügyét felkarolván, ezeknek folytonos kiadását nagylelkű pártolása mellett eszközölné, s így a nemzeti zeneirodalmat egy mindenkori értékű művel gazdagítaná.”⁸⁰

A megjelentetett dalgyűjteményből a szabadságharc bukására reflektáló állásfoglalása is kiolvasható. A II. kötet 1. (egyetlen) füzetében (1858) az első darab a *Kossuth-nóta*⁸¹ dallama. S ha a szerelmes szöveggé alakított vers el is került a cenzúra figyelmét, a kotta magyar és magyar érzelmű, de nem magyar anyanyelvű használói számára pontos jelentéssel bírt. A dal elterjedtségét Mátray ekképp adta meg: „1847–1852 Esztergom és Pest vármegyében”:

Felsütött a nap sugára
Kedvesemnek homlokára.
Örömünk lesz nemsokára, rossz akarónk boszujára,
Éljen a szép lány!

Szintén az elbukott szabadságharcra utal már az I. kötet 1. füzetében a 9. számú *Honnan jössz te olly leverten, jó pajtás?*, melyet „1849–1850 Arad, Pest, Temes vármegyében” énekeltek.⁸²

Mátrayt a forma megválasztásában (t. i. ének-zongorakíséret, illetve kórusfeldolgozás) a politikai viszonyokon és az anyagi gondokon túl befolyásolhatta még, hogy kéziratának lezárása és a feldolgozás közötti időszakban a zenei stílus is sok változáson esett át, s már nem az ifjúkorában feljegyzett dallamok voltak a népszerűek. Miközben zenetörténeti figyelme épp ezekben az években fordult a magyar zenetörténet régi korszakainak írott dokumentumai felé, zeneszerzőként saját kora zeneigényének

⁷⁹ E hírnek a szakirodalomban nem sikerült nyomára bukkanni. Németalföldön 1829-ben tettek közzé versenyfelhívást a terület zenéjéről szóló esszé írására. Lásd Vincent Duckles „Musicology/ III. National traditions of musicology”, in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. Stanley Sadie (London: Macmillan, 2001), Vol. 17, 518. A népdalgyűjtést a 19. sz. közepén kezdte meg flamand területen a francia C.E.H. de Coussemaker. Lásd uo. Bosmann, Wim, „Netherland. Traditional Music”, Vol. 8, 371–372.

⁸⁰ *Vasárnapi Ujság* 2 (1854/7 április 16.) 55.

⁸¹ Tari Lujza, „Kossuth Lajos, a népdalok hőse”, in *Kossuth Lajos 1802–1894. Kossuth Lajos és kortársai* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2002), 131–145.

⁸² Lásd Tari Lujza, *A szabadságharc népzenei emlékei* (Budapest: MTA BTK, 2014), <http://48asdalok.btk.mta.hu/>

is naprakész ismerője és kiszolgálója volt. Jól jelzik ezt az 1851-es, 1854-es és 1858-as kiadványok olyan népies műdalai, melyek az újabb dalstílus megjelenését mutatják.

Az A A⁵ B(a) A formájával, 1 5 #VII sorzáró hangjaival az újabb stílust képviseli például az I. kötet 2. füzetének (1854) 48. számú darabja: *Magasan száll a felhő az égen*. Előadásmódját Mátray Adagióként határozza meg (♩ = 50), időpontként pedig „1853–54 Tolcsván”-t ad meg. Ugyanebben a füzetben hasonlóan új a *Bimbóból lesz a piros rózsza* (49. sz.; A A^{b3} A^{b3}_{var} A, 1 b3 5), mely máig *A horgosi csárda ki van festve* szöveggel maradt fenn. Az 55. számú *Azt izente az ezredes* „1852–1853 Kun Szent-Miklóson, Rákos-Palotán” megjegyzéssel kiadott népies műdal a század második felében válik igazán népszerűvé, elsősorban *Kis szekeres, nagy szekeres*⁸³ szöveggel. Már az I. füzetben is megjelennek a kor népszerű, új szerkezetű, új dallamvonalú dallamai. Ilyen például a 4. sz. *Sárga csikó, sárga lovam sárga*, melyet a kiadással azonos évhez köt (1852), a 12. sz. *Nézz rózsám a szemembe*, a 18. sz. *Ég a kunyhó, ropog a nád*, a 14. sz. *Szőke kis lány megy a kútra hajaha!* (A A^{b3} A^{b3}_{var} A_a, 1 b3 2).⁸⁴

Mátray népzene tudományos megfigyelései

Ugyanezekben az években a népdallal kapcsolatos elméleti kérdések tisztázására vállalkozik. Már említett 1853-as írásában (*A magyar népdalok kitünőbb sajátosságairól zenei tekintetben*) jelezte, hogy népköltészetünkről már többen írtak előtte, ezért ő „a népdalok költészeti érdemeinek újabb taglalásától” tartózkodik. Annak zenéjével kíván foglalkozni, mert a zene az, ami „színpompát, s életet ad a költemény szavainak”.⁸⁵ (Érdemes emlékeznünk arra, hogy Mátray előtt egyedül Udvardy János hangsúlyozta a népdalok dallamának fontosságát, sőt 1832-es tanulmányában előbbre valónak is tartotta őket a szövegnél.⁸⁶)

Mátray nemcsak a régi dalok számbavételét tartja fontosnak: zeneszerzőként követi az ízlés változását, egyben észreveszi az új dalok keletkezését és azok új stílusvonalait. Írásaiban is helyet kap e változások rögzítése, sőt ilyen észleléseinek körülbelüli idejét is igyekszik megjelölni. 1853-ban például jelzi, hogy „Újabb nótáink ezen század elejétől fogva szaporodva adatnak ki nyomtatásban magyar és német Szerzők által [...]”.⁸⁷

⁸³ Kerényi, *Népies dalok*, 56.

⁸⁴ Uo., *Sárga csikó... 54., Nézz rózsám... 21., Ég a kunyhó... 19., Szőke kislány... melynek másik jellemző szövege Már mindlunk így köszönnek, hajaha*, 200.

⁸⁵ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 261.

⁸⁶ Lásd Kodály, „Magyar zenei folklór 110 év előtt...”, 175.

⁸⁷ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 137. Évekkel később Színi Károly „nemesi népdalok”-nak nevezve utal az új, német műzenei mintákat követő dalokra, melyek „egészen messze járnak a szoros magyar népdaltól [...], melyek ezelőtt néhány tizeddel nemzetünk miveltebb osztályai által daloltattak, míg a népdalok divatba nem jöttek; [...] akkor azok a [...] miveltebb dalok – többnyire 3/4 ütenyesek – voltak a nemesi népdalok.” Színi Károly, *A magyar nép dalai...*, 12. A század végén Limbay Elemér példákkal emlékeztet arra, hogy „vannak népdalaink

Az ütemfajták tárgyalásakor értekeznek arról, hogy amennyiben a magyarság átvett idegen éneket, azt sokszor $2/4$ -be akarta beszorítani.⁸⁸ A $3/4$ -esek közül említi a *Hold mily szépen világítsz le* (Péteri Takács József verse⁸⁹) és a *Kívánsz víg lenni* kezdetű énekeket. (Utóbbit 1828–1829-es kéziratos kottás dalgyűjteményében is megtaláljuk, lásd fentebb.⁹⁰)

Alighanem Mátray az első, aki tudatosan igyekszik leltárba venni a 18–19. század fordulójának népszerű, német műzenei stílusú, illetve általában műzenei-műköltészeti eredetű darabjait. Említi Faludi Ferenc *A hajnal* című versét (*A szép hajnal miként hasad*), melyet úgy jelez, mint amelyet az *Estve jött a parancsolat* „dúdjá szerint” énekeltek, valamint a Szentjóni Szabó László által fordított „Fakadj piros rózsá” (Blühe liebes Veilchen) kezdetű verset. „Ezeknek s több másoknak ekkor divatozott dallamaik világosan mutatják, hogy nem magyar, hanem német szelleműek.” A színjáték föllendülésével összefüggésben német szövegkezdetükkel együtt felsorolja még többek közt a következő dalokat: *Eszembe jutsz, és egy gyenge érzés, Utánad folynak könnyeim* (Szemere Pál versei), *Az ér mellett ült a gyermek* (Schiller verse Szemere fordításában).⁹¹ A páros ütembeosztással kapcsolatban hangsúlyozza, hogy „Más nemű ütenyt a magyar zene keveset ismer; s ha csuszott is a nép ajkára tisztán $3/4$ vagy $3/8$, $6/8$ vagy $4/4$ ütenyű dal, ez nem a magyar népzene, hanem idegennek kifolyása. – Azért még azon $3/4$ ütenyű egyházi magyar énekek is, melyek nálunk régóta divatoznak, habár szépek, nem tisztán magyar eredetűek.”⁹² Egy ütem („üteny”) páros ütembeosztását két negyedben, vagy $4/8$ -ban határozza meg, s bár idegennek tartja, felfigyel az alakulóban lévő léptékváltásra, mely majd az új népdalstílusban véglegesedik.⁹³

A folklorizáció, a variáció, a dallamtípusok és a területi eltérések észrevétele

Egressy Benjamin Szózata és egy általa megzenésített Tompa Mihály-vers kapcsán rámutat a folklorizálódásra:

„Hallám ez által énekeltetni a díjkoszorozott »Szózat« dallamát mindjárt megjelente után rövid idő múlva. – »Télen-nyáron pusztán az én lakásom« dalát pedig három jókedvű s egymást átkarolt magyar paraszt ember által 1849. július 20-án déleesti órákban Pesten az Uri-utcán minden tartózkodás nélkül hangosan dúdoltatni hallottuk.”⁹⁴

közt úgynevezett művelt dalok is, melyek legtöbbször századunk első felében keletkeztek és énekeltek az úri osztály által. Ezek nagyjából $3/4$ $3/8$ vagy $6/8$ ütenyűek...” Limbay Elemér, *Magyar Dal-Album IV* (Győr, 1883), (Bevezető).

⁸⁸ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 274–275.

⁸⁹ Vargha Balázs, *Vajda Julianna emlékkönyve 1816–1818. A Csokonai kultusz történetéhez*. A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve (Budapest: PIM, 1959), 198–240 (itt: 202).

⁹⁰ Lásd Várnai, „Egy magyar muzsikus a reformkorban”, 503.

⁹¹ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 276–277.

⁹² Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 274.

⁹³ Lásd Bereczky János, *A magyar népdal új stílusa I–IV* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013).

⁹⁴ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 265.

Felfigyel a variációkra, táji eltérésekre, mely dalt merre ismertek más szöveggel, vagy más dallammal.⁹⁵ Jelzi ezt zongorakíséretes népdalkiadványának „a’ magyar népdalok kedvelőjéhez” írt bevezetőjében is, miután felsorolja, kik adtak ki már őelőtte hasonló népdalgűjteményt:

„A’ magyar népdalokban jártasok, ha nem említtem is, tudni fogják, miszerint sok dalt egy vidéken így, másikon másként dalolják, azaz: egészen más szövegre, vagy pedig dallamra éneklük; – valamint azt is, hogy a’ többféle vidékeken ugyanazon egy dallam némelly részben különböző változatossággal énekeltekik.”⁹⁶

A dalok változatain keresztül lesz figyelmes az egyes variációkat egységbe fogó **dallamtípus**, továbbá a **rokon dallamtípusok** meglétére. A jelenséget még nem határozza meg, de megvan benne az igény a népdalok típusának megtalálására:

„[...] nem tartom mellőzendőnek azon körülményt is, miszerint népdalaink tömegében igen sokat találunk, mellyek ugyanazon dallamra énekeltetnek, habár a vidékek szerint, hol divatoznak, némi csekély különbséggel is. – Milly kívánatos volna ismerni mindezeket annak meghatározása végett: hány valódilig eredeti s önálló népdal találatik a sok ezer magyar népdal tömkelegében.”⁹⁷

„Valódilig eredeti”, illetve „önálló” alatt alighanem a fő típust érti, melynek definiálásáig nem jut, még nem is juthat el. Jól látja például a históriás énekek és a koldusénekek típus-összefüggését:

„Ki az egyházi régiebb magyar dalok melódiáit ismeri, – ki honunkban az egyháznepok, úgynevezett búcsúk és vásárok alkalmával, kivált kisebb városok és falukban megjeleni szokott, s részint földön csúszva, részint kétkerekű taligán húzatva, és vagy egy rossz hegedű kísérete mellett, vagy a nélkül éneklő magyar **koldúsok dalait** figyelemmel hallgatta, sok hasonlatosságot talál Tinódi dallamaiban [...] Jele, hogy a régi magyar egyházi és világi, névszerint a történeti s könyört gerjeszteni akaró (vagyis a test nyomorát emlegető) dalok jóformán egy húrton pendülnek.”⁹⁸

Koldusénekekről majd csak 1915-ben jelenik meg szakszerű leírás Kodály Zoltántól.⁹⁹ A koldusénekek népzenei gyűjtése pedig majd csak az 1950–1960-as években válik a korábbiaknál intenzívebbé.¹⁰⁰ Mátray megfigyeléseit a koldulás helyét, módját és az éneklésmódját illetően szintén majd csak a 20. századi népzene gyűjtési adatok erősítik meg. Ezek szerint a hegedűs vagy énekes koldulók énekei gyakran recitatív dallamok, illetve egyházi énektörödékek. Hegedűs kol-

⁹⁵ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 263–264.

⁹⁶ Mátray, *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjtemény*, 1852. VII.

⁹⁷ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 285.

⁹⁸ Uo., 268.

⁹⁹ Kodály Zoltán, „Három koldus-ének forrása”, *Ethnographia* 26 (1915): 307–309.

¹⁰⁰ Egy korábbi terv szerint Kerényi György szerkesztésében a Magyar Népzene Tára sorozat VI. kötetként adták volna ki az árusok kiáltásait, kolduséneket stb. tartalmazó kötetet, melynek azonban csak részletei készültek el.

dusokat szintén említ történeti példával összefüggésben. Írásában az augsburgi csata után, illetve a Szent István idejében élt zenész koldusokat követően saját korához tér vissza: „Talán ezeknek példáját követik a mi időnkben is néhol két kerekű talyigán vonatott **hegedűs koldúso**k.”¹⁰¹ Tinódi dallamainak megfejtésével kapcsolatban figyelmeztet: arra majd csak az lesz képes, aki az egyházi és búcsús dalok ismeretén kívül a magyar népdalok tapasztalatainak teljes birto­kában lát hozzá a munkához, aki „az öszves magyar népnél szokásban levő dalok zenéjét veszi segélyül”.¹⁰² A *Vasárnapi Ujság* 1859-es híradása szerint Mátray maga vállalkozott e faladatra:

„Mátray Gábor urat az Akademia még 1852-ben megbizta, régi nép s egyéb dalaink dalla­mainak összeszedésére. E mű elkészülvén, az Akademia azt, önállóság ki fogja adni, következő czim alatt: *Történeti, bibliai és gunyoros magyar énekek dallamai a 16-ik századból*. A közönség tehát nemsokára birni fogja a magyar nemzeti zene e kincseit s köztük Tinódi Sebestyén, az utolsó magyar lantos azon művét, mellyet e gyűjteményből Mátray ur mutatványkép a zene­de hangversenyén előadatott s melly ott olly nagy tetszésre talált.”¹⁰³

Felfigyel a **kötetlen előadásmód** jelenségére is, melyet közelebről csak a népzene mélyebb rétegeinek feltárásával ismerhetett volna meg. Észreveszi a moll alapú dallamosság (moll pentachord, dór, fríg hangsorok) meghatározó szerepét a magyar népzeneben. Nem tudjuk, a hazai görög és szerb egyházi énekeken kívül (melyeket írásban szintén tömören jellemzett¹⁰⁴), milyen keleti zenéket hallhatott, ismerhe­ tett. Jól látta azonban, hogy azokhoz képest a magyar népdal szabályosabb, mert sorszerkezetekre tagolódik, s rövidebb, mint valamely bonyolultabb szövetű keleti zene. Ugyanakkor keleties vonásait is észreveszi:

„A keleti népek zenéje általán búskomoly jelleget visel és feltűnőleg szabálytalan: de az eddig előttem ismeretes keleti zenék között a magyarban legtöbb szabátosságot s izlést, habár gyak­ ran vegyítve szabálytalan zenei menetekkel is, találtam. – Zenei időmozgásra nézve a magyar zene lassú, és gyors vagyis friss menetű. A lassúk azonban sokkal nagyobb számúak, és ezek

¹⁰¹ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 126–127.

¹⁰² Uo., 269. A Mátray és Szénfy Gusztáv közötti tudományos nézetkülönbségekről, a Tinódi-dallamok megfejtése körüli vitáról lásd uo., 468–478. Az önjelölt zenetudós Szénfy zeneelméleti munkásságával kapcsolatban lásd Tallián Tibor, „»Csak ami nincs, annak van bokra«. Szénfy Gusztáv elméleti és gyakorlati magyar zenekönyve”, in *Tény és fikció – tudomány és művészet a nemzetéptítés büvkörében a 19. századi Magyarországon*, szerk. Lajtai Mátyás és Varga Bálint (Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 2015), 165–176.

¹⁰³ *Vasárnapi Ujság* 6 (1859/14 április 3.) 165. Az 1859. március 13-i hangversenyéről az úgynevezett történelmi hangversenyek kapcsán lásd *A Nemzeti Zenede*, 52. A részben Tinódi gyűjteményéből vett versek és dallamok kórusfeldolgozásának kiadását már egy évvel korábban jelenti a lap: „Megjelent: Énekek a XVI. századból, nagyrészt Tinódi Sebestyéntől: Megfejté s zongoraki­ sérettel ellátá Mátray Gábor, négy énekszóra alkalmazá részint ő, részint Engeszer Mátyás a pestbudai zenede énektanára.” A lapban részletesen közlik a tartalmat is. Tárház. Irodalom és művészet című rovat, *Vasárnapi Ujság* 5 (1858/38 szeptember 18.).

¹⁰⁴ „A Görögök s Rácok Isteni szolgálatjuk alatt sem orgonát, sem más muzsikát nem használnak”, lásd „Magyar egyházi muzsika”, in Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 122.

komolyak, anélkül, hogy szomorú hangokra kelnének; búsak valódilag, ha gyászos történetet, a szív fájdalmait festik; ellenben gyakran szomorú hangmenetűek akkor is, ha víg tárgyat énekelnek meg. Sohasem víg menetűek azonban, ha komor tárgy körül forognak.”¹⁰⁵

A mondottakat példákkal is alátámasztja. Az ismert és a korszakban vokális és hangszeres formában még közkedvelt *Vigan élem világom*-at a „Víg tartalmú, de lágy hangnemű” csoportba sorolja.¹⁰⁶

Szól az **ütemről és tempóról** is: az „ideny”-t (ütemet) illetően megállapítja, hogy az a „legnagyobb változatosságban fordul elő. A tempó a legkomolyabb lassútól a legvidámabb gyorsaságig tart, gyakran, miként az olasz zenében, a legbámulatosabb s idegen zenészek előtt csaknem megfoghatlan sebességig.”¹⁰⁷ E ponton kitér a közelebről meg nem határozott szabad előadásmódra, amelyet ő vagy kizárólag, vagy főleg furulyásoktól hallott, s valószínűleg azért nevezte azt „furulyanótának”.¹⁰⁸ Felsorolja azokat a dallamokat, „mellyek feszes idenyre nem szoríthatók, és mintegy csak szavalva (recitativo) énekeltetnek. Tartalmok többnyire komoly és bús. – Ezek az úgynevezett furulya nóták körébe tartoznak. Illyenek: »Az ég alatt, a föld színén« – »Repülj fecském ablakára.«”¹⁰⁹

Szól a magyar zene egy további neméről is, mely „inkább csak meghallgatásra, mint táncra van szánva [...] periodjainak szabályos felosztása nincsen, s csupán búskomoly ábrádnak tekinthető. Ilyen a somogyi birkás furulyanótája [...] és a Rákóczy-nóta.”¹¹⁰ Mindkettő esetében hivatkozik *Pannónia*-beli saját kiadására – a „Rákóczy Nótája Rákóczy-s Favorit” a III. füzet 4. darabja, melynek kezdetéhez „Halkal keseregve”, gyorsabb részéhez „Frisetskén” utasítást írt. Míg az „Egygy Somogyi birkás furulya Nótája. Schalmeyen Stück eines Schümeger Schaffhirten”¹¹¹ magyar címe általánosabb, addig a német cím részben a hangszerfajtára, részben Sümegre utal; arra a helysége, ahol a szerző feltehetően hallotta a birkapásztor által játszott lassú tempójú, improvizált darabot. A „Schalmey” fordítás mindazonáltal nem megfelelő, „Flöte” lett volna a pontosabb. A Grave előadású, „Igen halkal” tempójú, improvizatív előadású darab sokkal inkább a verbunkos zenei stílus elemeit közvetíti, mintsem a paraszti furulya játékstílust. Mindazonáltal a darab kötetlenségénél fogva – főleg pedig a kettősvonal utáni középrész improvizatív szakaszában és a zárlatban két oktávnyit felugró, majd könnyed nyolcaddal záródó hanggal – kitűnően imitálja a furulya játékstílust (9. kotta).

¹⁰⁵ Uo., 261.

¹⁰⁶ Uo., 272–273.

¹⁰⁷ Uo., 273.

¹⁰⁸ Uo., 273.

¹⁰⁹ Uo., 503. A dalokat lásd *Az ég alatt... Színi, A magyar nép dalai...*, 65. sz., *Repülj fecském...* uo. 51. sz. valamint Bartalus István, *101 magyar népdal* (Pest, 1861), 71. sz.

¹¹⁰ Mátray, *A Muzsikának Közöséges Története...*, 310.

¹¹¹ Lásd *Pannónia. Válogatott Magyar Nóták Gyűjteménye két kézzel játszandó Fortepiánóra*, szerk. Róthkrepf Gábor. II. füzet (Wien: Mechetti, é.n. [1826]). No. 4. Előadói utasítása: „Grave”, valamint „Igen halkal”, 17. lap.

Schalmeien Stück eines Schürmeger Schafhirten.

Grave.

N° 4.

Igen halkal.

The musical score consists of five systems of staves. Each system contains a treble and bass clef staff. The music is written in a key with one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The tempo is marked 'Grave'. The score includes various musical notations such as notes, rests, slurs, and dynamic markings 'fz' (forzando). There are also some triplets and a fermata. The piece concludes with a double bar line and a repeat sign.

P.M. 1767.

Mátray kottaírása összességében jól megragadja a deklamatív, rubato előadásmódot – melyet, mint kiemeltük, a zenei stílus és furulya-játékstílus közelebbi ismerete nélkül még nem tud megfelelő módon szavakba önteni –, s hűen visszaadja a furulya játékmódját is. A *Pannonia* kiadványban e darab után következő Rákóczi-nótával kapcsolatban egyik írásában megjegyzi: „Ez utóbbiról a történetírók említést nem tesznek”,¹¹² valamint hogy „Erdélyben e nótát a magyarhoniól sokban különbözőleg adják elő”.¹¹³

A **hangsorokkal** kapcsolatban megjegyzendő, hogy helyettük Mátray (mint a korszakban mások) népdalok esetében is a dúr-moll harmóniarendszerhez kapcsolódó német Tonart (= hangnem) kifejezést használja. A vezérhangot alaphang értelemben alkalmazza, ami alatt vezérlő, iránymutató, uralkodó hangot ért.

Bár a pentatóniával és a pentaton kvintváltó szerkezettel érdemben még nem találkozott, írásai azt mutatják, hogy észrevette a magyar népdalok jellemzően moll alapú dallamosságát, az ilyen hangsorok részbeni keleti vonásait. A hangsorok sokféleségét csak általánosságban jelzi, összhangzattani jellemzésüket mellőzve, s viszonyítási alapja érezhetően az ion és eol skála. Kiemeli még, hogy

„Némely dalok egy vidéken kemény [dúr], más vidéken lágy [moll] hangnemben énekelteknek, p. o. [példának okáért] »De mit töröm fejemet« – »Gyere be rózsám, gyere be!«.”¹¹⁴

„A magyar népdalok hangnemei (Tonarten) [hangsorai], melyeken t.i. minden zeneműnek alapulnia kell, a furcsaságok valóságos tömkelege, melyből az idegen zenész kívánszorogni alig tud. – E tekintetben olly tarkaság, olly sokoldalúság van bennök, millyet egy míveltebb nemzet népzenejében sem találunk. A magyar dalokban annyira uralkodik a szabályos és szabálytalan hangnemek legfurcsább változatossága, hogy a szabályos zenéhez szokott fül gyakran alig képes meghatározni azon alaphangot, melyet vezérhang gyanánt kell tartania.”¹¹⁵

Azt feltételezzük, hogy aligha ismerte kellőképpen (megfelelő kiadványok híján még nem ismerhette) a „míveltebb” nemzetek népzenejét, amelyek hangsorbéli sokféleségét leszűkíti „a szabályos zenéhez”, azaz műzenéhez szokott zenész alapállásából. Felsorolt példái azonban jól mutatják a magyar népdalok hangsorbéli sokféleségét, különösen a példái közt bőven található modális hangsorú dalok esetében. A fríg hangsort még nem ismeri fel, de utal az ilyen dalok csoportjára: „Némelyek csaknem egészen lágy hangnemben forganak, s végök legnagyobb meglepetésünkre kemény alaphanggal záratik be, p. o. »Gerliceként nyögdécselek.«”¹¹⁶

¹¹² „Rákóczy Nótája Rákóczy-s Favorit”, uo., III. füzet No 4. 16–18. lap. „Halkal keseregve, Adagio mes-to” tempójelzéssel. A Rákóczi-indulóról lásd még Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 509.

¹¹³ Mátray, uo., 310. Egyben afeletti sajnálatát is kifejezi, hogy „Történeti adatokban a magyar zene régi szerzőire nézve általán véve igen szegények vagyunk; mert történetíróink sajnálták fáradságukat azoknak feljegyzésére.”, uo., 311–312.

¹¹⁴ *De mit töröm fejemet* – lásd *Hogy sokáig éljetez*, Mátray Kézirat 16. sz., *Gyere be rózsám...*, lásd *Ötödfélszáz énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből*. S. a. r. Bartha Dénes, Kiss József (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953), 253/2. rész.

¹¹⁵ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 277.

¹¹⁶ Uo., 278.

Csokonai Vitéz Mihály *Siralom* című verse már szerepel a 18. századi sárospataki gyűjteményekben, majd Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményében is.¹¹⁷ Ezután kronológiai sorrendben Mátray feljegyzése következik, kétféle változatban (13.a–b – fríg hangsorú a 13.a). Leírásában maga a vers is sok folklorizációs eltérést mutat. A régiebb fríg dallam megtalálható még Mindszenty Dánielnek a szövegeket tartalmazó, 1832-es *Nemzeti Dalgyűjteményénél* egy évvel korábbi kottás gyűjteményében,¹¹⁸ valamint Tóth István és Kiss Dénes gyűjteményében.¹¹⁹ Mátray megfogalmazásában zavaró a „kemény” kifejezés, mert fríg hangsorú a dallam.

Észleli és jellegzetes magyar vonásként jelzi a plagális zárást is: „Van egy különös keleties sajátsága magyar dalainknak [...] Az t. i., hogy némely dalaink, ha még olly szabatosak is, nem végződnek az uralkodó alaphangon, hanem ennek lágy vagy kemény quart vagy kvintáján.”¹²⁰ A jelenségre a *Sebes az én ujjam* kezdetű dalt adja meg, melyet 1828–1829-es kottás gyűjteményébe is feljegyzett (37. sz.) (10. kotta).

A magyar nyelvterületen elsősorban lakodalmas funkcióban használt *Érik a szőlő* esetében nem figyelt föl a népdal jellemző szerkezeti sajátságára. A pentaton kvintváltó stílusréteg jól ismert hat soros táncdallamát, a lefelé kvintváltás és a zenei rokonnépi kapcsolatok egyik példajaként Kodály Zoltán mutatta be először. Egyben jelezte a dallam széles földrajzi elterjedtségét és hangszeres zenei használatát.¹²¹ *A magyar népzene* című tanulmányának hangszeres zenéről írott fejezetében közreadta a népdal egy Hont megyei furulyás, valamint egy szintén Hont megyei dudás és egy bukovinai hegedűs által játszott változatát is.¹²²

Kodály és Bartók gyűjtései jelzik, hogy a népdal lakodalmi funkcióban leginkább (és a későbbi gyűjtések igazolják, hogy egyben legtovább is) a Palócvídeden volt használatban. A palócoknál *Zörög a kocsi* verssel kísérték azt a kocsit, mely a lakodalom előtti este a vőlegényes házhoz vitte a menyasszony kelengyéjét tartalmazó ládát, ágyneműjét, egyéb nagyobb tárgyait.¹²³ A dal egyéb szövegei az *Érik a szőlőn* kívül: *Huncut a gazda*, *Széles az asztal*. A bukovinai székelyeknél a Kodály által jelzett *Árgyeleána* táncdallamon kívül szintén lakodalmasként *Asztali nóta*, *Menyasszonytánc* valamint *Öregasszonyok* táncdallama volt. „Igen népszerű

¹¹⁷ Bartha Dénes, *A XVIII. század magyar dallamai. Énekelt versek a magyar kollégiumok diák-melodíariumaiból (1770–1800)* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1935), 7/2. sz., *Örödfél-száz énekek...*, 139. sz.

¹¹⁸ Mindszenty, *88 Eredeti magyar Dal...*, 69. sz.

¹¹⁹ Tóth, ... *Tóth István által le kótázott Áriák...*, 119. sz. (65. lap), Kiss Dénes gyűjteménye, 20. sz.

¹²⁰ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 279.

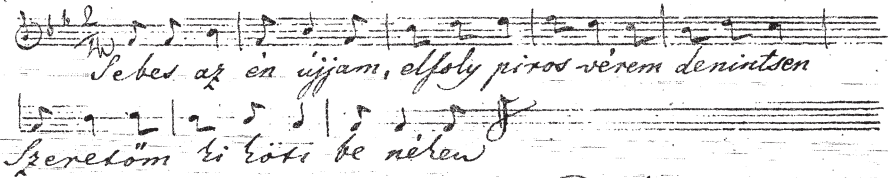
¹²¹ Kodály, *A magyar népzene*, 9.

¹²² Uo., 59, 62, 63. A furulya és hegedű változatot Kodály gyűjtéséből közreadta: Tari Lujza, *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója* (Budapest: Balassi Kiadó, 2001), furulya: 22. kotta, 61, hegedű: 226. kotta, 242. Dudán játszott változat Bartók Béla gyűjtéséből: Uő., *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése* (Dunaszerdahely: Csemadok Művelődési Intézete, 2011), 74. kotta, 203.

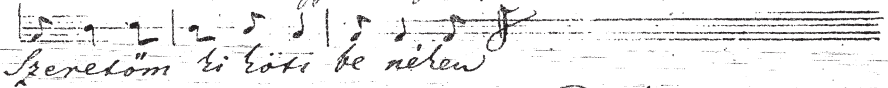
¹²³ *A Magyar Népzene Tára* (a továbbiakban MNT) *III/A–B Lakodalom*, szerk. Kiss Lajos (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955–1956). „Menyasszonyi induló, Zörög a kocsi, Kocsira ládám”, 313–376. sz.

Sebes az én ujjam. Dall. Mátray
 1829. Somogyban... 37

Frisen EA 2939

Sebes az én ujjam, elfoly piros vérem denintsen

Szeretöm ki kőti be nékem

2. Kősd be Róslán köp- be
 Selyem reprenőbe
 Selyem reprenődnek
 Az egyik plet: be.

Rede egy köpbe

3. Bánod róslán bánod
 Selyem reprenődöt
 Vepet én te néred
 Még anát - if ptebbet.

[Censur]

4. Somogyvárban tarom
 Heréls meg Galamban
 Fla igazán szeress
 Elsem is leülhetess.

5. Ejik a fergeteg
 Hídeq a köpönyeg
 Greff be Galamban
 Képd meg vep a hídeq.

6. Adrd meg, kerdlek rád meg
 Lángba ego" tüzes
 Gyádd melegítse meg
 Gyenge regeimet.

[36]

lakodalmas és táncdallamunk már 1852-től kezdve megjelenik a »csárdás« és más jellegű följegyzésekben.” – írta róla Vargyas Lajos.¹²⁴

Az „*Érik a Szőlő*” legelső (ismert) feljegyzése Mátray Gáboré, „1829 – Somogyban” megjegyzéssel. A kottás kéziratos gyűjtemények közt Kiss Dénesé következik utána 1844-ből, szintén a Dunántúlról (68. sz.), majd az erdélyi Almási Sámuel gyűjteményének IV. kötetében bukkan fel a dallam (155. sz.).¹²⁵

Mátray egy hasonló szerkezetű, lefelé kvintváltó, egyben kanásztánc ritmusú dallamot is közreadott, de abban sem észlelte a lefelé kvintváltó szerkesztésmódot, mint az értekezésében idézett példáktól alapvetően különbözőt (vagy nem tért ki rá). Ez az 1852-es I. kötet 2. füzetének 47. számú dallama (*Itthon van-e a kanász?*), melyhez a „Dudanóta 1820–1846 Fehér-Somogy- és Veszprim [sic] megyében” megjegyzést írta. Ez az első feljegyzés a dudanóta kifejezésre, bár dudanótát már a 19. sz. első felében is többen följegyeztek.¹²⁶ Mátray kéziratos gyűjteményében is megtalálható például a *Pista bácsi, Jancsi bácsi* kezdetű (34. sz.), mely a szájhagyományban a Palócföldön a 20. sz. végéig fönmaradt.

„Nemzeti Muzsika” és a cigányzenészek

Mátray figyelme túlmutatott a népdalokon. Zenetörténeti érdeklődése, mely 1833-tól lapszerkesztői mivoltában Regélő-Honművész című lapjának „Hangászat, tánc, Új hangművek” rovataiban is megmutatkozott, igen sokoldalú volt: kiterjedt a zene alapjaira, érdekelték a népi hangszerek, a cigánybandák, a műzene-népzene összekapcsolódása, a magyar zene stílusváltása és külföldi elterjedése, sőt, más népek zenéjének bemutatására is vállalkozott. Sokat foglalkoztatta – feltehetően zeneszerzőként is –, a korban jellemző népi alapú műzene, a nemzetiként megnevezett hangszeres zene, amelyekkel kapcsolatos írásait – mint fentebb jeleztük – Kultsár István lapja és a *Tudományos Gyűjtemény* közölte.¹²⁷

A nemzeti zenével kapcsolatos írásaiból e helyen a cigányzenészekre, illetve azok hangszereire vonatkozó néhány részletet emelünk ki. Ezek alapján tisztában volt azzal, hogy

„A műveltebb gyakorló művészek (egy-kettőt kivéve) nem játsszák a magyar zenét, azt csak a cigányok játsszák. Innen van, hogy régibb magyar tánczenéink szerzői közül csak egy párt ismerünk, s ezt is legfőlebb 1786-tól kezdve. Ezeknek szerzeményeik azonban a mostaniaktól nagyon elütnek, egyszerűség, dallami eredetiség és jellemzilárdságuknál fogva.”

¹²⁴ *MNT VIII/A. Népdaltípusok 3*, szerk Vargyas Lajos, Domokos Mária, Paksa Katalin (Budapest: Akadémiai Kiadó–Balassi Kiadó, 1992), LIV. Típus, 15.

¹²⁵ Almási Sámuel, *Magyar Dalnok* IV–V (1834 után, MTAKK Mikrofilm 2910/1–2).

¹²⁶ Korabeli feljegyzéseit lásd Paksa, *Magyar népzene-kutatás a 19. században*, 21.

¹²⁷ Hidvégi Violetta, *A tudós, könyvtáralapító, kultúráközvetítő Kultsár István* (Tatabánya: Komárom-Esztergom megyei Önkormányzat, 2001); Kultsár István, *Tudósítások és Hasznos mulatságok*, kiadja Buda Attila, Hidvégi Violetta (Kolozsvár, Kriterion, 2010).

„– Sajnos, hogy ezelőtt a műveltebb magyarok általán véve nem gyakorlák a nemzeti zenét, s csak a cigányokra bízták fentartását s terjesztését; minél fogva nem lehet csodálni, hogy ha a külföldi zeneművészek kételkedni kezdenek cigányaink által előadatni szokott nemzeti zenének valódi jelleme felől, s azt inkább indiai cigány, mint magyar zenének tartják.”¹²⁸

Kimondja, ami nemcsak az ő idejében, hanem általánosságban még a 20. sz. első felében is jellemző volt, hogy ugyanis nincs tudomása a cigányok saját népzenejéről: „Mi egyébiránt nem ismerünk honnunkban zenét, mely a cigány nemzetiség jellemét viselné magán, s cigány nemzeti zenének mondhatnók...”¹²⁹

A magyar zenével kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „A szoros értelemben vett Nemzeti Muzsika köz vagy nép dalok, s Magyar táncok muzsikájából áll.” A magyar táncok „nemzeti művészeink, különösen a Cigányok által nemcsak mindenkorig virágozva fenntartattak, hanem félelem nélkül mondhatjuk, hogy míg Magyar él, s Buda áll, fenn is fognak maradni”. – írja *A Muzsikának közönséges történeté*-ben.¹³⁰

Ismeri és ismerteti a cigányzenészek eredetét, s felsorol olyan történelmi eseményeket, amikor cigányzenészek lakodalomban, jeles személyek városba bevonulása-kor játszottak.¹³¹

„Cigányok tulajdona leginkább minden egyéb nemzetseink közt a muzsikára való kedv. (Nevezetes kivételt szenvednek a Tud.[ományos] Gy.[űjtemény] 1823. I.K.12.1. szerint a Trencséniek, mert ott talán egy sincs Cigány muzsikus.) – Különben már a 7 esztendő purdé is elkezde valamelly eszközt cincogtatni, s a gyakorlás által hihetetlen mesterségre emelkedik. A Klavírt kivéven minden jelesebb eszközt megtanúlnak.”¹³²

„Leghíresebb muzsikusok köztök a Galanthaiak, Győriek, Pestiek, túl a Tiszaiak, Erdélyiek.– Némelyek már kótából is kezdenek játszani, mint Vas megyében Szent Györgyön, hol őket a kegyes földes Uraság taníttatja, s nemcsak hegedülének, hanem fagottot, trombitát, clarinetet is jól fújnak.”¹³³

Több formában, különböző időben megfogalmazott írásaiban is kitér a jelesebb bandákra:

„A már esmertebbeken kívül jeleskedtek még a Gácsiak, Losonciak, a Lóci Cigányok (Pozson Vármegyében) mostani feje Polturás Jancsi 8 társával, kik között 2 Clarinettista, 1828-iki farsangban Bécsben nemcsak az udvarnál azon kegyelmet nyerte, hogy magát ott hallathassa, hanem ugyanakkor az Angoly Követ egyik bálján váltóztatva játszott a Bécsi Muzsikussal, 1829-iki November s Decemberi hónapokban pedig ugyan Bécsben a Leopold városi theátromon Magyar, Oláh, s Német táncnótáit játszotta [...]”¹³⁴

¹²⁸ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 312. Uo. kitér arra is, hogy a 18. századi nem magyar szerzők magyar darabjai „épen nem viselik magukon a magyar zene típusát.”

¹²⁹ Uo., 510.

¹³⁰ Uo., 133.

¹³¹ „Indostanból a XV. században Zsigmond Király uralkodása 31. esztendejében jöttek Moldva s Oláh országon keresztül hazánkba. Ők lettek azután a Magyar házi mulatságok, inneplések, nemzeti táncok sok élesztőji hegedű s cimbalom játszások által.” lásd Uo., 133.

¹³² Uo., 183.

¹³³ Uo., 133.

¹³⁴ Uo., 184.

Máskor újabb településeket sorol föl, ahol jeles cigánybandák működtek a 18. század második felében, s említi Debrecent, Runyát (Gömör megye¹³⁵), Salgótarjánt, Kalondát (Nógrád m.¹³⁶), majd a 19. századból számos más közt Jászberényt, Pestet, Vácot, Gácsot, Lócot, „Szent-György (Vas m.)”-öt, – utóbbi újból külön is kiemelve:

„Ezek közül a szentgyörgyi 1822–30 között volt virágzó állapotában. Egyéneit az ottani földesúr Horváth N. egy zeneművész által taníttatta hangjegyekből. Volt közöttük: fagott, trombita, vadászkürt s klarinet-játszó is.”

A lóciák példája kapcsán egyben jelzi az előadói stílusban bekövetkezett változást:

„A lóci zenekar (Polturás Jancsi főnök alatt) 1828-ban volt a leg inkább híres, s nyolc tagból állott, kik között két klarinetista, de kiknek soha sem volt szabad zenélés közben főszerepet vinni, hanem csupán halk kíséretül szolgáltak; mi sokkal aetheticaibb volt, mintha visító hangszereikkel az első hegedű által eléadott dallamokat túlszárnyalni (miként most többnyire szokás) törekedtek volna.”¹³⁷

A cimbalomról a régi korok kapcsán is szól,¹³⁸ de főleg saját korán belül említi a cigányzenekar hangszereként: „Cimbalom, most többnyire a magyar cigányoknál van szokásban.”¹³⁹ Máshol így ír:

„A Cimbalom, mellyet csak Cigányaink gyakorlanak, s némelyek oly ügyességgel játszanak rajta, hogy Concertet is adhatnának. Legjobb cimbalomok készülnek tudtomra Győrött.”¹⁴⁰

Cigányzenével kapcsolatban Erdélyből is vannak információi:

„Erdélyben a nemzeti muzsikát a Cigányok mai napig derekasan űzik, azonban a Szászok voltak elsők, kik a felsőbb muzsika nemeit gyakorlani kezdek.”¹⁴¹

1854-ben fontosnak tartja megjegyezni, hogy a cimbalom „még a mai nap is zenetaniilag nem tökélyes”.¹⁴² Ezután történnek kísérletek a cimbalom módosítására, és Schunda Vencel József pedálcimbalma egy évvel Mátray halála előtt, 1874-ben készül el.

Zenetörténeti írásának első és második toldalékában újból ír a cigányokról. Az utóbbiban arról a bécsi eseményről tudósít, amikor 1832-ben a farsangi mulatóságok idején az egyik Casinóban magyar cigányok felváltva játszottak a bécsi muzsikussal, valamint az azt követő böjtben „ebéd felett [...] S az esti Reuniók-nál ismét cigányaink muzsikáltak.”¹⁴³

¹³⁵ Ma Rumince SK, rimaszombati járás.

¹³⁶ Ma Kalonda SK, losonci járás.

¹³⁷ Mátray, uo., 320.

¹³⁸ Uo., 16.

¹³⁹ Uo., 57.

¹⁴⁰ Uo., 143.

¹⁴¹ Uo., 141.

¹⁴² Uo., 307.

¹⁴³ Uo., 209.

A továbbiakban a jeles cigányzenészekről szóló részletes, később sok helyen idézett leírásait¹⁴⁴ mellőzzük. Ki kell emelni ugyanakkor azt, hogy a Bihari János személye köré fonódott legendákkal szemben, melyek szerint a híres prímás számos darab szerzője volt, Mátray elsőként írja le – dicsérve Bihari különlegesen gyors tanulási készségét, kiváló memóriáját és általában előadói kvalitásait –, hogy „Bihari különben nem volt kitűnő magyar nóták szerzője; nem lévén neki sem élénkebb ösztöne, sem elegendő nyugalmas ideje új darabok szerzésére. Ama jelesebb művek, melyek neki tulajdonítottak, vagy neve alatt nyomtatva is megjelentek, ritkán voltak saját szerzeményei; mert ő többnyire mások, névszerint Lavotta és Csermák műveit adá elé.”

„Bihari [...] midőn Pestre érkezett, megismerkedvén az ott tartózkodott Lavottával, ennek szörzeményeit nagy részint eltanulta. Azoknak egyike volt az említett Bihari-nóta is, melynek nemcsak egyszerű stílyje, hanem zenei szabatosága is a figyelmes műértőt mindenkor megerősíté abbéli véleményében, hogy szerzője csak felsőbb műveltségű zenész lehet. Ki Lavotta és Csermák szerzeményeit ismeri, könnyen rátalál a nevezett szerzőknek akkori időkben divatozott műveik jellegére.”¹⁴⁵

Mindössze három szerzeményt említ, melyet ma is neki tulajdonítanak, s ez az arány a legfrissebb kutatások alapján is alig változott.¹⁴⁶ Bihari művei közt az első helyre teszi az alábbi (11. kotta – a darab kezdete):

„[...] ama híres, úgynevezett koronázási, másként Bihari-nóta (egy lassú toborzó, vagyis verbunkos A-durból), mely 1808-ban néhai Mária Ludovica Beatrix fels. Császárnénak Pozsonban magyar királynéva történt koronáztatása s az ottani országgyűlés alatt kezdett leginkább divatba jőni, s valamint akkor, úgy később is több ízben nyomtatva megjelent”.¹⁴⁷

Mátray maga is kiadta e művet, megtartva az A-dúr hangnemet: „*Bihari koronázási magyarja. Zongorára alkalmazta Mátrai [sic!] Gábor*”.¹⁴⁸

Miközben az említett verbunkos szerzők életrajzát is megírja,¹⁴⁹ a „nemzeti” (cigányzenészek által játszott) magyar zene külföldi megismertetésében, terjesztésében szerepet játszó előadókról sem feledkezik meg. Zenésztársaságok utazásáról, a magyar zene külföldi sikeréről nem egyszer naprakészen ír, mint például 1852–1853-ban:

¹⁴⁴ Például Sárosi Bálint, *Cigányzene* (Budapest: Gondolat, 1971).

¹⁴⁵ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 300–301.

¹⁴⁶ Uo. Sárosi Bálint körülbelül 5–6 olyan szerzeményről tud, melyet Bihari saját szerzeményének mondhatunk. Sárosi Bálint, *Bihari János. Magyar zeneszerzők 21* (Budapest: Mágus, 2002). Bihariról Mátray külön is ír: „Bihari János magyar népzeneész életrajza”, lásd Mátray, uo., 288–304. Lásd még Várnai, uo., 506–508.

¹⁴⁷ Mátray, uo., 300.

¹⁴⁸ Nem sikerült nyomára akadni, melyik kiadó jelentette meg. A kotta megvan az MTA BTK ZTI Könyvtárának kottatárában.

¹⁴⁹ Például Bihariét, lásd *Hasznos Mulatságok*, 1828, II. 219.

Andante. Metron. $\text{♩} = 54$.

Zongora.

The musical score for Zongora consists of five systems of piano notation. The first system begins with the tempo marking 'Andante. Metron. ♩ = 54' and the instrument name 'Zongora.' in a large, bold font. The music is in 2/4 time and the key signature has three sharps (F#, C#, G#). The first system starts with a forte (*f*) dynamic. The second system includes piano (*p*) and dolce (*dol*) markings. The third system features triplet markings (indicated by a '3' over a bracket) and a forte (*f*) dynamic. The fourth system contains first and second endings, labeled '1-a volta.' and '2-a volta.' respectively. The fifth system concludes with a fortissimo (*fz*) dynamic and includes *dol* and *p* markings.

„Ezeknek a külföldön megkedveltetését leginkább eszközlék a mintegy évtized óta külszágokban utazott nagyobb s kisebb tekintélyű hazánkfiai különösen pedig a Havi s mások által vezérlett magyar dálnok-társaságok, valamint a magyar népzeneészek [cigányzenészek]; név szerint jelen évben Kálozdi [János] társasága, kik csaknem fél Európát bejárván, mindenütt legnagyobb lelkesedést gerjesztének magyar zenénk s dalaink iránt.”¹⁵⁰

Fontosak a történelmi Magyarország területén élő többi nép zenészeivel kapcsolatos tömör jellemzései is:

„Tótok követik a Cigányokat legszorgalmasabban a Muzsika tanulásban; nagyobb helységeikben mindenkor találtnak muzsikusaik. – Az alföldre járó kaszás Tótok s Vendusok [vendek], midőn rendeltetések helyére bemenetelőket tartják, többnyire előttök járatják egypár cincogó hegedűseiket, kiket a többi kurjongatva követ. Zsidóink is kezdik már a Muzsika tanulást. A Pozsoni serházakban s egyébhöl igen gyakran muzsikálnak. – Somogyban a Toponári Zsidók régtől fogva híres muzsikusok voltak. Ezeket követik a Rusznyákok, Oláhok, Szerbusok, Horvátok, kiknél az eszközbéli hangászat eltűnik.”¹⁵¹

A hangszerek „eltűnésére” vonatkozó megjegyzése feltehetően nem általában a hangszerekre, hanem kimondottan a hegedűre, illetve a vonóseggyüttes típusú cigányzenekari formációkra vonatkozik, s ennyiben igaz. Tény azonban az is, hogy Nyugat-Európával ellentétben a jelzett népek köréből még nem állt rendelkezésre népi hangszereiket bemutató leírás, így azokról eleve kevés ismerete lehetett.

Külföldi népi hangszerek Mátray olvasmányaiban

Mátrayt nemcsak a korszellem fordította a népdalok és az egyes népek zenekultúrájának megismerése felé. Saját igénye is volt zenetörténeti tárgyú könyvek olvasása, melyek megvilágították számára a történetiség és a szóbeli hagyomány fontosságát. Az egyes országok zenei viszonyait bemutató zenetörténeti írásaiban, melyekhez ismereteit – különösen a távoli országok zenéjének esetében – kizárólag olvasmányaiból szerezhetette, nem térhetett ki a népzenei részletek említése elől. Vagy azért, mert a téma bemutatását általában az adott ország, nép régmúlt időkből való, szájhagyományban fenntartott emlékeinek, régészeti leleteinek, ókori kútfők leírásainak tárgyalásával, felsorolásával kezdte, vagy pedig azért, mert egy adott néppel kapcsolatban a maga korában csak a népzene fogalomkörébe tartozó valamely elemről lehetett tudomása. Jó példa erre Svájc, melynek műzenéjéről még nem sokat tudhatott, az ország nemzeti szimbólumszerepű Alphorn-ja viszont már ekkor jól ismert volt.

¹⁵⁰ Mátray, uo., 262. A magyar cigányzenészek és zenei-táncos társaságok külföldi útjairól lásd Szíjjártó Csaba, *A cigány útra ment... Magyar cigányzenészek külföldjárása a kiegyezés előtt*. (Budapest: Masszi Kiadó, 2002).

¹⁵¹ Mátray, uo., 183–184.

„Nagyon hátra maradt itt a muzsika; ennek felsőbb ága csak a múlt század óta kezd valamely tökéletességre lépni... Nevezetesen a Sveitzi pásztor énekek (Kuhreigen), mely a köznépből különös nemzeti tüzet s hazaszeretetet támaszt. Napoleon, táborozásai közben, megtiltá Francia Helveta katonáinak életvesztés alatt azoknak danolását; mert azok annyira felgerjeszték bennök a hazamenetel kívánságát, hogy számoosan szökdösnének a hadi seregből. – A havasi Juhászok kürtjei [Alphorn] hasonlítanak a mieinkhez, melyeken gyönyörű nótákat tudnak fújni.”¹⁵²

Az egyes népek, országok zenéjének bemutatását általában az ókornál kezdte. E témánál szinte mindig kitért a hangszerekre; tárgyalta például a „Szél orgoná”-t, illetve vízi orgonát.¹⁵³ Az Angliában használt hangszerekről szóló felsorolásában említette a 6 húros violát, lantot, dobot, sípot, trombitát, hegedűt,¹⁵⁴ s az ország zenetörténetének ismertetésén belül írt az ír hárfáról is:

„Az Irlandi hárfá [clarsach] régi kedves eszköze volt a Britusoknak. Már a IX. században híres hárfások éltek, – Walsben a XII. században a nevelés tökéletességéhez a hárfá tudása megkívántatott. Szerették azt a Szászok és Dánusok is. A mellett énekelték dalaikat. A Királyok udvaraikban több hárfásokat tartottak. I. Eduardot hárfása menté meg Ptolemaisnál ellenségétől épen reá mért haláltól.”

A IX. századból említ egy Dunstan nevű zenészt, aki „olly jó hárfás volt, hogy ötet a gonosz lelkek cimborájának tartanak.”

A hangszereket általában időrendben, azon belül csoportosítva és sorszámozva sorolja föl.¹⁵⁵ Így az első csoportba a „Verő eszközök”-et teszi. Ez azonban értelmezésében nem minden esetben az idiofon csoportot jelenti, hanem leginkább a billentyűs hangszereket, valamint egyes pengetett chordofonokat. Osztályozása mindazonáltal egy-egy ponton találkozik a Viktor Mahillon által 1880-ban felállított, majd C. Sachs és E. v. Hornbostel által továbbfejlesztett rendszerrel, melyben a hangszerek csoportosítása a hangkeltés módján alapul.¹⁵⁶ A Mahillon–Sachs–Hornbostel rendszerén belüli az első, idiofon hangszerek csoportjába tartozó dorombról részletes leírást közöl:

„21. A doromb (Maultrommel, Mundharmonika) [utóbbi megnevezés téves], most már nagyobak is készíttetnek, melyeknek két nyelvök van s egy ember két illy nagy dorombon játszhatik egyszerre, szájának mindkét oldalára egyet vévén. Ezeknek négy nyelvei úgy hangoztatnak össze, hogy tökéletes accordot formáljanak, s így azokkal a legszebb darabokat lehet kiverni.”¹⁵⁷

Megjegyzendő, hogy ezt az információt valószínűleg a Kultsár István lapjában 1819-ben közölt osztrák dorombleírás nyomán szerezte.¹⁵⁸ Érdemes megemlítenünk, hogy

¹⁵² Mátray, uo., 107.

¹⁵³ Uo., 14.

¹⁵⁴ „A Violint sok ideig csak közemberek játszták, s a Protectoratus alatt az Orchestrában nem szenvedték.” Uo., 89–91.

¹⁵⁵ Uo., 55–60.

¹⁵⁶ Sachs, Curt, Honbostel, E. von, „Systematik der Musikinstrumente. Ein Versuch”, *Zeitschrift für Ethnologie* 46 (1914/5): 553–590.

¹⁵⁷ Mátray, uo., 57.

¹⁵⁸ Lásd Tari i.m. 2013, 133.

a Kultsár lapjában említett ausztriai Mollnban az első dorombfelvételeket Karl Magnus Klier készítette 1928-ban, Mátray tanulmánya után száz évvel.¹⁵⁹

Esetenként friss irodalomból is tájékozódott. A Franciaország világi muzsikájáról szóló részben hivatkozott egyik mű például 1821-ben jelent meg. Ebből többek közt a következőket idézi:

„Már Nagy Károly idejében szokásban voltak a nemzeti énekek. Az egész hadi sereg az ellenség ellen nyomulása közben énekelni szokta azokat. Az előénekes pedig ama Bardus volt, ki a dalt szerette. Nagy Károly e dalokat különösen kedvelvén megtanulta, s öszve szedette. – Thibault (Theobald) Navarrai király, és IX. Vilhelm Aquitániai Herceg több Provencai balladákat készítenek, mellyeknek példányait lásd Busby-nál, *Geschichte der Musik*.”¹⁶⁰

Mátray az iménti forrásműre hivatkozva szól a 12. századi trubadúrákról és a vándorzenészekről, a hangszerek közt a dudáról és tekerőről is:

„Ekkor kezdtetek az énekek hangeszközök mellett danoltatni. Számosak voltak már... a Vila és Vielle [tekerő] játszó.”

Majd a „Rövid tekintet az eszközökre” című részben újból említi a francia tekerőt: „3) Vielle, hangjai kerék forgása által eszközöltettek.”¹⁶¹

Kútfőit¹⁶² nem minden esetben nevezi meg, így például akkor sem, amikor korának kínai zenéjéről írja:

„Mai muzsikájok csak többnyire rendetlen csörgés hangzásból áll. Annak legjobb példányai csak a mi legrosszabbjainkhoz hasonlítanak. – Eszközeik: Csengetyű, dob, trombita, flauta, és egy-két húros szerszám. Használják ezeket színjátéknál, inneplésen, temetésnél.”¹⁶³

Kínára vonatkozó ismereteit feltehetően Kultsár István *Hasznos Multságok* című lapjából szerezte, amelyben már 1819-ben hosszú cikk jelent meg az országról, zenei ismertetéssel. Mátray megbízva az európai zenéből kiinduló tudósító ízlésében, átveszi annak véleményét a kínai zene tökéletlenségét, zajosságát illetően.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Dietrich Schüller (hg.), *Österreichische Volksmusik (1902–1939). Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Gesamtausgabe der Historischen Bände 1899–1950.* Serie 8, (Wien: Verlag der ÖAW, 2004). Kísérőfüzet: 23, hangfelvétel: CD II, 3, 4.

¹⁶⁰ Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 79. „Allgemeine Geschichte der Musik von den frühesten bis auf die gegenwärtigen Zeiten; nebst Biographien der berühmtesten musikalischen Komponisten und Schriftsteller. Thomas Busby Doctor der Musik. Aus dem Englischen übersetzt und mit einigen Numerierungen und Zusätzen begleitet von Christian Friedrich Michaelis. In zwei Bänden. Erster Band. Leipzig 1821. In der Baumgärtnerscher Buchhandlung.” Lásd <https://books.google.com/books?id=ZHxHAAAAYAAJ>. 2016. febr. 11.

¹⁶¹ Mátray, *uo.*, 79, 81.

¹⁶² Ezekről áttekintést ad Várnai, *uo.*, 353–356.

¹⁶³ Mátray, *uo.*, 18–19.

¹⁶⁴ Lásd Tari Lujza, „Az igazi doromb és egyéb »musika-szer«-ek Kultsár István *Hazai s Külföldi Tudóstítás*-aiban. In *Doromb. Közköltészeti Tanulmányok II*, 125–142 (itt: 135).

Törökország zenéjéről hasonlóan vélekedik:

„tökéletlen neme a Kamarai muzsikának, mely többnyire lármás eszközökből, s reánk nézve idéetlen, fülsértő éneklésből áll. Kamarai muzsika eszközeik: Hosszú vastag hét lyukú Flauta [kaval], Citera vagy Tambura [saz, bağlama – nem citera-, hanem hosszúnyakú lant típusú hangszer], Verő deszka (Santur) [kanun], Hárfa forma eszköz (Müküm) [çeng], Syringa vagy hétszeres Síp [ney – hét csőből álló pánspip], pupos hátú s más 4 húros hegedű [kemençe], Fagott forma eszköz, négyféle hosszabb s rövidebb Flauta [mey].

Ama lármás Tábori Török muzsika, melyet mi esmérünk, korántsem hasonlít a valóságos Törökökhöz, mert ez mintegy 80-100 személyből áll, kik számos kis és nagy Dobot, csörgő szitát (Tambourin), érc tányérokat [cintányér], réz háromszöget [triangulum] vernek, tárogató furulyát [zurna], görbe kürtöt, s trombitát fújnak. Nálunk ez a muzsika mintegy 60 esztendő óta befogadtatván, míveltebb formára véteget, s mindenféle fújó eszközeinkkel szaporítottatott. Az utazók azt bizonyítják, hogy a tábori, kivált a hadi hajókon levő Török muzsika egy időtől fogva a mívelt Európaiak törvényre szerént kezd javíthatni.”¹⁶⁵

A görögökről szólva megjegyzi, hogy azok is többnyire a törököknél említett eszközöket használják, s „szeretik kivált a 6 húros Tamburát (Psalterion)” [n. b. lehetséges, hogy Mátray a citera régi magyar nevével jelezte tamburaként az egyébként citera típusú pszaltériumot, úgy is, mint alföldi születésű, ahol a citera tambura neve a legtovább fennmaradt]. „Az éneket is kedvelik; karénekeik különös stílusban, de most is csak vagy egy hangon, vagy a secundansok quinta s octávéban zúgnak a primás mellett. Kótáikat csak accentusokkal írják.”¹⁶⁶

Oroszország zenéjéről többek között a következőt írta:

„Az Oroszok szeretik az éneket, népdalokat, s a míveltebbek szorgalomal úzik a muzsikát [...]. Nemzeti kedves eszközök a Lant (Pandor) [balalajka, vagy domra], fekvő hárfa (Gusli) [a törököknél említett, nagy történeti és földrajzi elterjedtségű citeratípusú kanun megfelelője].”¹⁶⁷

Az orosz zene egy fajtáját élőben is módja volt hallani. 1849. július 12-én a következőt jegyezte föl a szabadságharc alatt vezetett naplójába:

„Délután 2 órakor a kerepesi úton jött be Pestre 150 orosz lovas katona, mint mondják, podoliai határőrök, mindannyian szép, fiatal, magyaros képű legények, orosz éneket dalolva [...] a Hatvani és Kígyó utszán keresztül a városház elébe [...] Daljaik, melyeket estve hallottam tőlük, egészen rác [szerb] szellemű, melódiátlan és szabálytalan. Hangjuk orrukon jó, mint a rácok szokták.”¹⁶⁸

¹⁶⁵ Mátray, uo., 112.

¹⁶⁶ Uo., 112–113.

¹⁶⁷ Uo., 109–110. Megjegyzés: a „pandor” lant típusú hangszer, e névvel a spanyol pandora/pandorra. Orosz neve domra/dombra, az ukránoknál bandura. A guszli különböző orosz citeratípusú hangszerek gyűjtőneve – pszaltérium típus. A hangszerekről lásd *Magyar Nagylexikon* (Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 1999, 2002), VII. 895, XIV. 474.

¹⁶⁸ Mátray Gábor, *Töredék jegyzemények Magyarországtörténetéből 1848/49-ben*, összeáll., a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Fülep Katalin (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1989), 214.

Néhány nappal későbbi, július 21-i feljegyzésében részletes ismertetést ír az orosz katonazenekarokról is, kiknek „Muzsikájuk többféle, egyáltalán sok dobos.” Felsorolja egyéb hangszereiket, megkülönböztetve a kisebb és nagyobb csapatok zenekarát, szóló énekekről, a zenekar által játszott dallamokról.¹⁶⁹

Bármennyire érdekesek is a hangszertörténeti valamint kortárs külföldi hangszeradatok, számunkra fontosabbak a hazai hangszerekről szóló feljegyzései. Ezek közt a fentebb említett rendszer 4. osztályába, az aerofon hangszerek csoportjába, illetve annak különböző alosztályaiba tartozó hangszerek vannak a legnagyobb számban.

„II. Fúvó eszközök Az esmeretes pásztor-kürt” – kezdi leírását 1828-ban.¹⁷⁰ A paraszthangszerek bemutatásakor ír a fakürtről és kanásztülokről, amivel kihajtják a marhát a faluból. „A pásztorkürt mintegy 4-5 láb hosszú. A tehenészek vagyis majorosok reggelenként használják, midőn a falusiak marháit a helységben összegyűjtik s a közlegelőre hajtják.” – írja 1854-ben.¹⁷¹ Adatai arra is rávilágítanak, hogy a toronyőrök nemcsak fémből készült hangszereket használtak, hanem szarukürtöket is, amit egy 19. századi rajz is megerősít (12. kép).¹⁷²

„Kürt, vagyis igazabban tulok – ezt sok helyen, mint többi közt Miskolcon is, a toronyőrök fújják, leginkább tehén-szarvból készül, ezt az alföldön a kanászok és a községek csordásai vagy majorosai használják a marhák és sertések közlegelőre hajtása alkalmával.”¹⁷³

Tudomásunk szerint először Mátray utal arra, hogy „a Berényi Jász”-kürtöt, bármennyire is nevezetes ritkasága hazánknak, „nem lehet Lehel kürtjének tartani [...]”.¹⁷⁴ Ezt a kérdést a zenetudomány majd csak a 20. század második felére tisztázza.¹⁷⁵ Magyarországon marhaszarvból készített vadászkürtről is van tudomása: „ehhez a legnagyobb ökörszarv alkalmaztatik, ezen adatik jel a vadászatrai megindulásra, használtatik leginkább a kopók összehívására. Legszebb vadászkürtöket készített Iglón Kornidesz.”¹⁷⁶

Ugyanitt adatot közöl a tárogatóról; azt Rimaszombatban a toronyőrök is használták. A tárogatót (megfelelő ismeret hiányában) a „Flauta nemei”-n belül említi: „g) Tárogató (schalmei), régen a táborban használtatott. Amannál csendesebb hangú” – előtte a piccolóról ír, talán arra utal. „A magyar tárogató Clarinett formájú s igen lármás hangú volt.”¹⁷⁷ Évekkel később is említi:

¹⁶⁹ Uo., 225. E részletet lásd még Mátray, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 347.

¹⁷⁰ Uo., 57.

¹⁷¹ Uo., 305–306.

¹⁷² Tüilkön játszó toronyőr ábrázolás lásd Tarr László, *A délibábok országa*, szerk. Katona Tamás (Budapest: Magyar Helikon, 1978), 180.

¹⁷³ Mátray, uo., 306.

¹⁷⁴ Uo., 142.

¹⁷⁵ Lehel kürtje „a kutatók szerint a 9–10. századból való bizánci cirkuszi hangszer”. Rajeczky Benjamin, „Középkori zeneéletünk és Európa”, in *Magyarország zenetörténete I. Középkor*, szerk. Rajeczky Benjamin (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988), 59.

¹⁷⁶ Mátray, uo., 306.

¹⁷⁷ Uo., 59.

12. kép

„Tárogató, Török vagy Rákóczi-síp, régi magyar nemzeti eszköz, mely mind polgári, mind tábori életre a két hazában [Magyarországon és Erdélyben] egyaránt használtott. Hasonlított a Clarinethez, de igen lármás, visító volt. E lehetett ama Tibia, melyet Bel Mátyás [...] a magyarok régi kedvelt eszközének nevez.”

Jól sejti, hogy a dupla nyelvsípos hangszertípus eredete az általa nem említett görög aulosig és római tibiáig vezethető vissza.¹⁷⁸ 1854-ben közzétett írása idején már többet tud a tárogatóról. Az eltelt évtizedek alatt megtapasztalta kiszorulását a hagyományból, muzeológusként pedig szemtanúja lett a hangszer megmentésére tett kísérleteknek. „A tárogató-síp sokban hasonlított a mostani oboéhoz. Éles és messzire elható hangú volt s egyike lehetett a legrégebb magyar hangszereknek.” A hadseregbeli használatáról megjegyzi, hogy „Egyes csapatok élén még az 1809-ben fölkelt nemesek seregében is használtott. Itt-ott még csak egyes példány látható magánkezeknél. Folyó évi októberben egy ily példány a magyar nemzeti múzeumnak is ajándékozott.”¹⁷⁹ Mondanivalójához két jegyzetet is fűz, melyben ezúttal is kitér arra, hogy Rimaszombatban toronyőrök is használták, továbbá Nógrád megyében gr. Keglevich Gábor „tárogatók harsogása mellett vonult be Balassagyarmatra 1827. november 6-án főispánná történt ünnepélyes beiktatásakor.” Név szerint említi a tárogatósokat, és tudatja olvasóival további sorsukat: „A tárogatót Pénzes János volt katona és Illés nevű nógrádmegyei hajdú fújta, ki később huyagi csász s utóbb balassagyarmati éji őr lett s choleraiban halt el.”¹⁸⁰

Kitér a töröksípra is, ám nem tud a tárogatósíp és töröksíp hangszer-tipológiai azonosságáról. Miközben tőle ismerjük a hangszer „Rákóczi-síp” nevét, úgy látjuk, hogy akkorra a töröksíp név kikopott, s oboa rendszerű régi tárogató is kevés maradt. S mert nem tudja, hogy a kétféle elnevezés azonos hangszertípust jelent, rossz következtetésre jut: „Milyen lehetett a török-síp, mely Apor Péter szerint még a XVII-ik században is használtott erdélyi ünnepélyek s mulatságok alkalmával, nem tudhatni. Hihetőleg a mostaniakhoz hasonló piccolo-fuvola (flauto piccolo) volt.”¹⁸¹

A dudáról megállapítja, hogy „Európa majd minden részein a szegényebb sorúaknak kedves eszköze”, illetve a „Duda, régtől fogva szokásban lévő kedves eszköze a köznépnek”.¹⁸² Máshol ezt írja:

„A dudát leginkább juhászoknál találtni. 1812-ben az Eszterházy-gyalogezrednek Pesten létezett toborzócsapatjához tartozott cigányzenekarnál cifra öltözetű és kecskefejben végző-

¹⁷⁸ Uo., 142. A tibiával kapcsolatban hivatkozik a jeles humanista tudós, Cuspinianusnál olvasottakra is.

¹⁷⁹ Uo., 307. A tárogatóról lásd még Gábrly György, „A tárogató”, *Musica Pannonica* 3. (1998): 9–21; Tari Lujza, „Tárogató”, in *Magyar Nagylexikon* (Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 2003), 17, 201–202.

¹⁸⁰ Mátray, uo., 306–307.

¹⁸¹ Uo., 307.

¹⁸² Uo., 59, 142.

dött külön módosítású dudával ellátott igen jeles dudása volt; ki ugyanazon év december utolsó napjaiban a magyar színpadon (akkori rondellában) ugyanazon zenekar és dalszínészek által előadatott »Fajankó« című magyar kantátéban is föllépett, melyet Resnitschek József, nevezett ezredi karmester szerze. Ugyanő dudált 1815. június 1-én ama népmúltság alkalmával, melyet néhai császári-királyi főherceg József nádor ő fensége, Katharina Pawlowna özvegy oldenburgi hercegnő tiszteletére a Budapest közötti Margitszigeten adatott; sőt későbbben a pesti új redütépület megnyitása első éveiben adatott farsangi táncvigalmak alatt is, a közönség nagyobb mulattatásául, egy walzer fúvására (mely a többi közé ügyesen volt szöve) alkalmaztatott.¹⁸³

A furulyáról először a zene pszichológiai hatásával kapcsolatban ír, utalva rá, hogy a hangszert mintegy a munkát könnyítő eszközként is alkalmazták.

„Ez okból szokás a hídlábakhoz szükséges fenyő szálak leveretésénél a verő masina forgatói közé egy furullyást állítani, kinek a masina hajtása alatt furullyázni kell [...] A Taktusra mért mozgás minden erőltetést kívánó munkát elősegít, p.o. a' hajóhúzást, evezést, cséplést, kovácsolást.”¹⁸⁴

„A magyarok sajátos első hangszerei voltak: a pásztorsíp, pásztorkürt, duda és tárogató.” – írja 1854-ben, s régi magyar neveikkel, illetve helyi elnevezéseikkel részletezi őket:

„A pásztorsíp (furolyya, furullya, furugla) majd hosszú, majd rövid. Somogy, Gömör, Nógrád, Hont, Zólyom és több felső megyékben jelenleg is oly hosszú, hogy bot gyanánt használhatják. Hangjuk mély, csendes és ábrándozásra indító. A rövidebbek élesebb, magasabb hangzatúak.”

Adata megerősíti, hogy az ő idejében még erőteljesen használták a hosszú furulyákat a felső-magyarországi területeken.¹⁸⁵

„A pásztor Síp, vagy Furullya, túl a Dunán Furuglya, mellyet a pásztorok, csőszök, magok készítenek, s egymástól tanulják meg; különössek a Somogyi juhászoknak igen csendes melancholica hangzású, rőfnyi hosszúságú furullyájok; mellyeknek 5 hanglyukai vannak, s többnyire csak szomorú melódiák fújására alkalmasak.”¹⁸⁶

Nem nehéz felismernünk, hogy a kis *e-f* alaphang körüli ötlyukú „hosszi furuglá”-t írja le. Egy másik furulyatípust is jellemez:

„Többek állítása szerint Baranya megyében, kivált Pécssett a fentebbiektől annyiban különböző kis furolya- vagyis tilinkót használnak, hogy ennek azon végén, melyen fúvatik, nyelve nincs, következőleg mind a két vége üres, úgyhogy a tilinkón keresztül lehet láthatni, ezen kívül nem is úgy fújják, mint más tilinkót, hanem mint a közönséges fuvalát, oldalt.”

¹⁸³ Uo., 306.

¹⁸⁴ Uo., 12.

¹⁸⁵ Uo., 306.

¹⁸⁶ Uo., 142–143.

Nem derül ki, hogy hangképző nyílások voltak-e az ilyen hangszereken, de a méret alapján gyaníthatjuk, hogy igen. Ez alapján pedig feltételezhetjük, hogy a Dél-Dunántúlon még az 1950–1960-as években is használatban volt és Sárosi Bálint által először csak az 1970-es években leírt harántfurulya típusról, népi nevén az „oldalfúvós furulyáról” van szó.¹⁸⁷

Mátray zenetörténeti cikke, melynek a hangszerek is tárgyát képezik, a század első felében írtakhoz képest nagyobb figyelmet kapott. A tanulmányhoz hozzászólások is érkeztek. Igen részletes Kubinyi Ferencnek a Kecskemét környéki népi hangszerekről, a „tilinkó” (ebben az időben a furulya gyűjtőneve) különböző típusairól, a dudáról, e hangszerek játékmódjáról, anyagaikról, készítmódjukról, használóikról szóló, Mátray munkáját alátámasztó és elmélyítő leírása. Kubinyi név szerint utal az adaci pusztán született, az írás idején a bugaci pusztán pásztorkodó Krisztián János számadó juhászra.¹⁸⁸

„Ezekén kívül az alföldön a pásztorok-, kivált juhászoknál divatba van az úgynevezett klarinét, ez egy nádból készült tilinkó, a hossza különböző...Kétféle, egy hat lyukú, másik szinte hat lyukú, azzal a különbséggel, hogy a hat lyukkal ellátott oldalnak túlsó részén szinte egy lyuk található. Az efféle tilinkó, vagyis klarinét abban különbözik a dudasíptól, hogy a dudasípnak azon része, mely a szájba vétetik, fölülről lefelé, a klarinét felső vége pedig alulról fölfelé van hasítva. Klarinétnak azért nevezetik, mivel a valóságos klarinéthöz hasonló hangot ad.”¹⁸⁹

Nem nehéz megfejtetni, hogy a nádból készült „tilinkó” gyűjtőnév alatt az ős-klarinétról, az alföldi pásztoroknál az 1970-es évekig használatban volt nádsípról van szó,¹⁹⁰ míg a dudasíp, illetve klarinét szájba vett részére vonatkozó leírás a duda dupla, illetve a nádsíp és klarinét szimpla nyelvsípjának különbségét takarja. Mátray érdekes adata még a furulyával kapcsolatban: „Olly Flautát talált fel Schöllnast Ferenc Pozsonban, 1820. mely egy quintával (Egész G-ig) alább terjed, mint más flauta, s Furollya nevet adott neki.”¹⁹¹

Tudja és olvasóival tudatja, hogy „A Csákány, hazánkban találtattott fel, pásztor furullyánk hasonlatjára.”¹⁹² Említi Anton Heberle 1807-es pesti koncertjét e hangszeren. Máshol szintén megjegyzi, hogy „A Csákány flauta, a mi időnknek magyar találmánnya.” 1854-es cikkében pedig jegyzetben írja, hogy „A csákányfuvola, mely Pozsonban találtattott fel, eléggé ismeretes. M.G.”¹⁹³ Előadóról is tud:

¹⁸⁷ Lásd Sárosi Bálint, *Magyar népi hangszerek*. Ének-zene szakköri füzetek 1 (Budapest: Tankönyvkiadó, 1973), 99–105. Ilyen fényképét közli Uő., *Zenei anyanyelvünk* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1973), 48. kép.

¹⁸⁸ Közölve Kubinyi Ferenc–Vahot Sándor, *Magyarország és Erdély képekben* IV (Pest, 1854). Kubinyi írását közreadja Várnai, „Függelékül Mátray Gábor úr cikkéhez Kubinyi Ferencről”, in Mátray, uo., 333–336 (itt: 335).

¹⁸⁹ Mátray, uo., 336.

¹⁹⁰ Lásd Sárosi, *Magyar népi hangszerek*, 280–282.

¹⁹¹ Mátray, uo., 185.

¹⁹² Uo., 59.

¹⁹³ Uo., 143, 307.

„Hunyady Ker.[esztény] Ján.[os] Pesti orvos, jó hegedűs, Csákány fújó, s Klavírta”. Három külföldön szerepelt zenész, Vaidinger, Hussek és Keller pedig „oboén, Csákányon, Klarinetten, Búgókürtön (bassethorn), Kisbőgőn és Gitáron” adott koncerteket.¹⁹⁴

A hegedűről azt tartja, hogy „utóbbi hangszer legalkalmasb volt a magyar dal és tánczenének nemesebb modorban kifejezésére.”¹⁹⁵ „A Dob úgy látszik, elsöbben is táborig és innepi muzsikánk eszköze lett, és pedig csak a későbbi századok alatt.” Ugyanott érdekes megjegyzése Horváth Mihály történészre (1809–1878) hivatkozva arról, hogy

„már régi Magyarjaink éltek a hárfa (lant, vagy citera) [vagy hárfa, vagy lant, illetve citera] és kobozzal. Hogy itt e két eszköz egyet teszen, nem kételkedem; mert ez a két név régenten lyra s chelys név alatt gyakran felcseréltett. Mai nap a kisbőgőt nevezük koboznak, ez pedig későbbi századaink szüleménye.”¹⁹⁶

Összegzés

Búcsúztatójában Bartalus István Mátray sokoldalú munkásságát összefoglalva igen tárgyilagosan jellemezte az idős korában elhunyt tudóst:

„csaknem minden térnek kezdője volt; igen sok munkájával úttörő, melyen aztán mások nagyobb szerencsével haladtak. [...] ámbár szorgalma jó gyümölcsöt termett, sőt vannak maradandó becsü munkái, melyeknek a történelem hasznát veendi, de már életében meg kellett érnie ama sorsot, mely legtöbbeket, s csaknem kivétel nélkül épen a kezdőket szokta élni: Mátrayt minden téren túlszárnyalták.”¹⁹⁷

A tudományos eredmények egymásra épülésének folyamatában Mátrayt a későbbi korok valóban túlszárnyalták. Erra azonban a népzene tudomány területén csak a 20. században, az őt búcsúztató és szintén túlszárnyalt Bartalus halálát követően került sor. Mátray munkái nélkül néhány témáról ma jóval kevesebbet tudnánk. A rendszerező, minden apró részletre figyelemmel lévő Mátray Gábor személyéről a 20. századi zenetörténeti kutatás ezért is szólt mindig elismeréssel. Értékelte a népdalgyűjtés és népzene kutatás megalapozásában végzett munkásságát is, jóllehet a népi hangszer kutatás mindaddig nem fordított kellő figyelmet az általa közölt adatokra. Pedig feljegyzései nélkül jóval kevesebb ismeretünk lenne a korábban használt, a hagyományból azóta kiszorult népi hangszereinkről, a hangszerhasználatban még Mátray korában bekövetkezett változásokról. Világosan látta a cigányzenészeknek a magyar zenében betöltött helyét, szerepét, megmagyarázta számuk

¹⁹⁴ Uo., 150, 155.

¹⁹⁵ Uo., 307.

¹⁹⁶ Uo., 143. Érdekes adata a kisbőgő *koboz* neve, mely a népzenei gyűjtésekből ismert, de ma már ritkán hallható.

¹⁹⁷ Bartalus *Emlébeszéd...*, 12.

gyarapodásának, térnyerésüknek okát. A nemzeti zene megteremtőiről és mások tevékenységéről írt világos, tömör életrajzai, műismertetései pontos képet adnak az írások ideje körüli magyar zenei állapotokról.

Nem az ő hibája, hanem a kor adottságainak következménye, hogy a népdal fogalmának akkori tisztázatlansága miatt az általa gyűjtött vagy feldolgozott dallamok legtöbbje nem valódi népdal. Elemzéseinek zenei anyaga sem a mai értelemben vett népdalanyag, hanem általában a század első felének részben régebbi korokból való, részben újabb, szájhagyományosan élő közdal-termése és a kor legújabb népies műdalainak némelyike. Bár tudta, hogy egy adott (nép)dal a különböző vidékeken más-más változatban él, elemzéseikhez nem volt kellő számú adata, főleg nem a mélyebb gyökerű paraszti dalhagyományból. Sejtései, megfigyelései ugyan a tipikus vonások keresésére ösztönözték, de megfigyelései az akkoriban már főleg a parasztság dalkészletébe visszaszorult régebb és gazdagabb anyag hiányában gyakran nem az adott stílus, stílusréteg, vagy típus egészére vonatkoznak, hanem csupán a példaként felhozott konkrét dalra, amely egyéni jegyeinél fogva esetleg nem volt alkalmas az általánosításra. Mátray elemzőkészsége a szakember látásmódját tükrözi, számos apró részletre kiterjedő figyelme ezért az említett hiányok ellenére jóval előbbre mutat koránál. Verstanti elemzéseiben Arany Jánost előlegezi a ritmus szerkezetét taglalva:

„A zenében szintűgy, mint a közbeszédben, megvan a periódus s ennek alkatrészei, a comma, semicolon, colon s incusumok. Ezek legkönnyebben megismerhetők a rövid dalokban. Ki azokat taglalni nem tudja, a magyar népdalok ritmusát sem fogja érteni.”¹⁹⁸

Összességében legértékesebbek a parlando-rubato előadásmódú, és az ilyen előadásmódot igénylő típusokkal kapcsolatos leírásai.

A tudós Mátray és a zeneszerző Mátray személye bizonyos ellentmondást tükröz, ám a korban ez sem csak rá volt jellemző. Fiatalon régi népdalok összegyűjtését és zongorakíséret nélküli kiadását tervezte, amikor azonban a szabadságharc leverése után végre lehetősége nyílt a publikálásra, maga is zongorakíséretes formában adja ki a többnyire divatos, új népies műdalokat. Szabolcsi Bence így látta ezt:

„Bizonyos, hogy huszonhárom évvel előbb könnyebb volt a 32 esztendőes Róthkrepf Gábor, az úttörő, ifjú tudós számára a határozatlan lelkesedés, a népdaloknak, mint »a nemzeti karakter valóságos fenntartói«-nak felismerése, mint az 55 éves, lehiggadt Mátray Gábor számára e felismerés beható tudományos igazolása.”¹⁹⁹

Mátray Szabolcsi idézett szavait kölcsönözve nemcsak „határozatlanul lelkesedett”, hanem megpróbált valamilyen rendet teremteni az általa megismert és tanulmányozott zenei világban. Mindezt elsőként tette a népdal esetében, és abszolút elsőként a népi hangszerek ismertetése terén, jóval megelőzve korát. Az

¹⁹⁸ Mátray, *uo.*, 280.

¹⁹⁹ Szabolcsi, *A XIX. század...*, 58.

idős Mátray, mint Várnai Péter is hangsúlyozza, „nem lett hűtlen a fiatal Rothkrepf Gábor népdalgyűjtéséhez, a népdal propagálásához”²⁰⁰ és korábbi elveihez. A korszak azonban erősen megváltozott körülötte, melyhez neki is alkalmazkodnia kellett. A népdallal, népzenevel 1853–1854 után kevesebbet foglalkozott, attól bizonyos értelemben visszavonult, amihez valószínűleg hozzájárult magáramaradottsága is. Nem nőtt föl mellé olyan személy, aki az egyetemes zenetörténetben és a népdal, népi hangszer, nemzeti zene világában is jártas lett volna, s azok iránt érdeklődést mutatott volna. Ő egységben látta nemcsak a népi zenekultúrát, hanem – szintén jócskán megelőzve korát – magát a korabeli zenekultúrát általában, annak megjelenésformáit a különböző társadalmi rétegekben. Az 1850-es évek közepétől egyre sokasodtak körülötte az iskolázatlan, vagy nem elég jól képzett zeneszerzők (dalszerzők) és zeneírók, akik nem foglalkoztak a tudományos szempontokkal, vagy ha igen, felkészültségben messze elmaradtak a művelt Mátray mögött. Valószínű, hogy csalódott az általa csodált nagy muzikusokban is. A zenekutatástól való visszavonulása talán épp csalódottságból fakadt. Jó példa erre 1854-es cikkének fogadtatása, illetve elhallgatása. Ezt Liszt felkérésére írta *A magyar zene és a magyar cigányok zenéje* címmel, s e munkája lett volna Liszt cigányzenéről szóló könyvének az alapja. Érthetetlen, hogy Liszt miért nem vette tekintetbe az elkészült írást, amely a magyar zene és a cigányzenészek viszonyát pontosan, helyesen mutatta be.²⁰¹

Mátray Gábor érdemei ma már elvitathatatlanok. Mindaz, amit nem, vagy nem megfelelően végzett el, nem szorgalmának és tudásának a hiányából, hanem a kor adottságaiból fakadt. Maradandót alkotott a hangszerkutatás és az úgynevezett nemzeti zene bemutatása terén, amely témákban eredményeit illetően kevés a helyreigazítanivaló.

²⁰⁰ Várnai, „Egy magyar muzsikusa a reformkorban”, 535.

²⁰¹ Várnai, „Egy magyar muzsikusa a reformkorban”, 508–509.

LUJZA TARI

Gábor Mátray, Researcher of Folk Music

The author examines the role of Gábor Mátray (1797–1875) in the initiation of folk music research, primarily in the fields of vocal music and folk music instruments. Tangentially, also the Hungarian national (art) music will be discussed, to which Mátray also contributed through his compositions. Mátray (a Hungarian German, born as G. Rothkrepf), an eminent personality of the 19th century, was a polymath: composer, music teacher and music school director, teacher of declamation, museologist in the National Museum, and last but not least a musicologist. He can be regarded as the founder of modern Hungarian musicology and a forerunner of the discipline of folk music research.

The author characterizes the age of Mátray and draws attention to his handwritten songbook. The article discusses Mátray's writings dealing with collecting folk music, and enumerates Mátray's scholarly observations (concerning folk song types, rhythm, performance style, geographical diffusion of folk instruments and their functional use). The interest in collecting folk songs arose from the impact of the enlightenment, and Mátray himself was active as a folk song collector too. His collection (supplied with notes, but compiled without any accompaniment) was prepared in North-West-Hungary about 1828–29.

As the modern concepts of “folk song” and “folk music” were not yet established, his collection contains not only true folk songs, but old art songs and contemporary popular art songs as well, which belonged to the orally transmitted repertoire of the higher social strata (according to Hungarian scholarly terminology: communal songs). Some of them were published (with piano accompaniment) by Mátray only in 1852–54, when a new approach was introduced concerning the collection and publication of folk songs. The intention was to create a kind of “universal collection” of Hungarian songs, however, still without a solid definition of the concepts of folk song and folk music. The importance of Mátray was recognized soon by his contemporaries, but a proper evaluation of his writings on folk music, his collecting and publishing activity has not been carried out so far.